

CAMPINIA

driemaandelijkse uitgave van het
Streekarchief
Regio Eindhoven Kempenland

23e jaargang, nr. 88

januari 1993

Redaktie-adres: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

INHOUD

Redaktie en informatie: H. Mijland en J. Suijkerbuijk
telefoon 04997 - 75245

blz.

Abonnementen, losse nummers:

In 1993 bedraagt de abonnementsprijs f 22, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie.

Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt f 5,50.

Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redaktie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redaktie.

Lay-out en drukwerk:
Maras Drukkerij, Oostelbeers.

I.	Het ontstaan der schuttersgilden op het platteland van Noord-Brabant II door J. Lijten	
II.	Archeologische verkenning naar de plaats waar de standerdmolen van Oerle vóór 1462 stond door Jacq. F.C.M. Bijnen	22
III.	Kempische curiosa 22 Een Oirschotse componist in Rome, Christiaan van der Ameyden door J. Lijten	32
IV.	Enkele spelereijen van Jodocus de Weerdt in het Oirschotse archief door drs. M. Verweij	34
	Boekaankondiging	41
V.	Oirschot en de Beerzen door J. Lijten	42
	Inhoudsopgave register 1992	middenkatern

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae van Jacob van Deventer, uit 1558.

I. HET ONTSTAAN DER SCHUTTERS-GILDEN OP HET PLATTELAND VAN NOORD-BRABANT II

door J. Lijten

Bij de bestudering van de Oirschotse schuttersgilden constateerden wij voor de oudere gilden een duidelijk verband met oudere kerkelijke fundaties en broedersschappen. De vijftien dateerbare Oirschotse misfundaties ontstonden tussen 1400 en 1514 met twee duidelijke hoogtepunten: rond 1437 en rond 1480/90. De ondateerbare fundaties zijn waarschijnlijk voor het merendeel ouder. Het begin van een schutterlijke activiteit van de reeds bestaande kerkelijke broedersschappen speuren we vanaf 1490 met het hoogtepunt in de jaren 1530/40. Dit doet denken, dat opkomst van schutterlijke activiteit samenhangt met neergang der kerkelijke broedersschappen en fundaties. Helaas zijn er uiterst weinig archieven van kerkelijke broedersschappen uit de vijftiende eeuw of eerder bewaard. In dit verband is de publicatie van Dr. C.I. Kruisheer over de Lieve-Vrouwebroederschap te Doesburg van bijzonder belang.¹⁰⁵⁾

Het voornaamste bewaarde archiefstuk van deze broederschap is 'Het boeck', daterend van 1458 en bijgehouden tot ca. 1575. Het bevat korte statuten, een lijst van renten verschuldigd aan de broederschap en lijsten van levende en overleden broeders en zusters.¹⁰⁶⁾ Uit de studie van Kruisheer blijkt, dat de definitieve neergang van de O.L. Vrouwebroederschap te Doesburg inzette kort na 1500.¹⁰⁷⁾ Uit een vergelijking met de weinige bewaarde archieven uit andere plaatsen blijkt deze tendens algemeen te zijn.¹⁰⁸⁾ De voornaamste oorzaak zullen we moeten zoeken in de overdadigheid en overladenheid van dergelijke broedersschappen, waardoor bij de mensen oververzadigdheid ontstond.¹⁰⁹⁾

Willen we het ontstaan van de oude schuttersgilden in Noord-Brabant nagaan, dan zijn we aangewezen op gegevens, die globaal gesproken stammen uit de tweede helft van de vijftiende en de eerste helft van de zestiende eeuw. Nu blijkt uit de reeds aangehaalde verzameling van Jolles, dat de meeste schuttersgilden niet meer beschikken over gegevens betreffende hun ontstaan. We beschikken echter wel over - helaas weinige en zeer summere - gegevens uit kerkelijke bronnen met name de aartsdiakonale pouillé's of registers betreffende het aartsdiakenaat Kempenland van het bisdom Luik, lopend over de periode 1400 - 1566, die zijn uitgegeven door Juten en Frenken c.s.¹¹⁰⁾ We zullen ons daarom beperken tot die schuttersgilden, broedersschappen en door groeperingen gestichte fundaties, waarover ons betrouwbare bronnen bekend zijn uit de periode tot 1566.

Van veruit de meeste Noord-Brabantse schuttersgilden zijn geen betrouwbare gegevens uit die tijd bekend. Dat wil echter niet zeggen, dat ze niet oud zouden zijn. Bij vele gilden bestaat de overlevering, dat zij oude documenten ter inzage hebben afgestaan en niet teruggekregen. Deze en andere tradities over de ouder-

dom der gilden verdienen een diepgaande studie, die echter per geval zeer arbeidsintensief zal zijn. Grondig onderzoek van dorpsarchieven zou evenals in Oirschot nog heel wat aan het licht kunnen brengen.

Het begin van het ontstaan van godsdienstige broedersschappen is vermoedelijk veel ouder dan wij nu denken. Een aanwijzing daarvoor vonden we in het oorkondenboek van de abdij Tongerlo. Op 1 juli 1253 beloofde Arnold van Diest 'met de Diestse gemeenschap' een bijdrage voor een beneficium aan een nieuwe kapel in Diest.¹¹¹⁾ Op 31 oktober 1263 fundeerden Petrus van Oelegem en andere parochianen een Mis ter ere van Maria op zaterdag.¹¹²⁾

Bij onderzoek van de kerkelijke bronnen kunnen we verwachten evenals in Oirschot vele kerkelijke broedersschappen te speuren, die nooit met schutterlijke activiteiten zijn begonnen. Bovendien moeten we ons realiseren, dat vermeldingen in de ons ter beschikking staande kerkelijke bronnen dikwijls toevalstreffers zijn. Vele godsdienstige broedersschappen zullen nooit aan de aartsdiakenen zijn aangemeld.

Toch speuren we nog een respectabel aantal gilden/broedersschappen. Hiertoe rekenen we dan al die kerkelijke stichtingen, waarvan uitdrukkelijk wordt vermeld, dat ze door meerdere inwoners werden opgericht of beheerd.

GILDEN EN BROEDERSCHAPPEN TOT 1566

1. Asten: *gilde van Sint Joris*

Van dit gilde is een medaillon bewaard uit de eerste helft van de zestiende eeuw¹¹³⁾ en een koningsvogel van 1541.¹¹⁴⁾ Een altaar van Maria presentatie en Sint Joris (dezelfde combinatie als in Oirschot) vinden we vermeld in 1510 en 1566.¹¹⁵⁾

2. Bakel: *fundatie van Sint Jan de Doper en Antonius*

In 1464 bevestigt de aartsdiaken de oprichting van deze fundatie, die niet zo lang van te voren heeft plaats gehad door de priester Johannes van Oirle en enkele inwoners, van wie intussen al enige zijn overleden (of verhuisd).¹¹⁶⁾ De inkomsten zijn 6 1/2 mud rogge per jaar en de verplichting 2 Missen per week. Ook de aanstelling van Godefridus van Amstel als eerste rector wordt goedgekeurd. De priester, die de fundatie mede had opgericht blijkt in 1464 te zijn overleden.¹¹⁷⁾ De fundatie wordt vermeld tot het einde van het register in 1566.

3. Beers: *gilde van Sint Antonius*

Van dit gilde is een medaillon en een koningsvogel bewaard, beide uit het eerste kwart van de zestiende eeuw.¹¹⁸⁾ Een altaar van Sint Jan Baptist en Antonius wordt vermeld vanaf 1445 tot 1566.¹¹⁹⁾

4. Blaerthem Sint Lambertus (*Gestel*): *broederschap van O.L. Vrouw*

Van het altaar van Maria, dat in 1485 (blanco) wordt vermeld, vinden we in 1510/24 aangetekend, dat het wordt bediend door een priester, die naar willekeur van de geburen kan worden afgezet.¹²⁰⁾ Zij blijken dus deze fundatie te

beheren. Overigens moet de broederschap reeds bestaan hebben vóór 1475, in welk jaar zij door Karel de Stoute wordt aangeslagen wegens het verkrijgen van bezittingen.¹²¹⁾

5. *Boxtel: gilde van Sint Barbara*

Een medaillon uit de zestiende eeuw en twee koningsvogels, een van 1516 en een van ca. 1600 zijn de enige ons bekende overblijfsels uit de oude tijd.¹²²⁾

6. *Breugel: fundatie van Sint Catharina*

In 1462 wordt de oprichting bevestigd van deze fundatie, die onlangs tot stand gekomen was 'door enkele personen van beiderlei geslacht en inwoners van Breugel'. De opbrengsten bedroegen 10 mud rogge en de lasten aanvankelijk 2 maar in 1556 5 Missen per week. Vermoedelijk is deze oprichting geschied in navolging van Son (zie aldaar). Uit de latere aantekeningen tot 1562 blijkt, dat de deken van het kapittel van Sint-Oedenrode, waarbij de parochie Breugel was geïncorporeerd, het recht had om de rector van dit beneficie voor te dragen.¹²³⁾

7. *(Sprang)Capelle: gilde van O.L. Vrouw*

Het Maria-altaar bestond al in 1485, maar daar de parochie overstroomd was wordt er verder niets vermeld. In 1510, 1524 en 1541 is aangetekend, dat er op dit altaar een dagelijkse Mis wordt opgedragen, die betaald moet worden door 'de geburen en de bestuurders van het gilde (1510), door 'de dekens of broeders van het gilde' (1541). Het is vermeld tot het einde van het register in 1566.¹²⁴⁾

8. *(Sprang)Capelle: gilde van Sint Barbara*

Bij het altaar van Sint Barbara wordt aangetekend in 1510, 1541 en 1556, dat er 6 Missen moeten worden opgedragen, die betaald moeten worden door de bestuurders van het gilde van Sint Barbara.¹²⁵⁾

9. *Deurne: gilde van Sint Joris*

Aangezien het Deurnese gilde van Sint Joris gekwalificeerd wordt als 'oude schutten opzichte van het gilde van Sint Antonius als 'jonge schutterye',¹²⁶⁾ en het gilde van Sint Antonius blijkt de kaart van 1584 in dat jaar reeds een schuttersgilde was, vermoedelijk gegroepeerd rond een fundatie van 1490, kunnen we veilig aannemen, dat het Sint Jorisgilde reeds vóór 1584 begonnen is met schutterlijke activiteit en waarschijnlijk gegroepeerd is rond de fundatie van Sint Joris, Maria en Barbara, die reeds in 1400 blijkt te bestaan en speurbaar is tot 1566.¹²⁷⁾

10. *Deurne: broederschap van O.L. Vrouw*

Het Maria-altaar wordt als nieuw vermeld in 1473 en ook nog in 1485. Hoewel pas in 1510, 1520 en 1552 wordt aangetekend, dat dit altaar van de broederschap is en in 1556 dat de broederschap aan dit altaar verbonden is, zullen we veilig kunnen aannemen, dat de fundatie door de broederschap gesticht is in of kort vóór 1473 met een totale opbrengst van 15 mud rogge en een last van 3 Missen per week.¹²⁸⁾

11. *Deurne: gilde van Sint Antonius*

De fundatie ter ere van Sint Antonius, Egidius, Sebastiaan, Rochus en Jacobus is blijkens verlot van 1490 rond die tijd opgericht. De opbrengst is in de loop der jaren van 1490 tot 1566 teruggelopen van 16 tot 3 mud rogge, wat duidelijk wijst op een spoedig ingezette, gestage neergang.¹²⁹⁾ De kaart van 1584 houdt slechts op eigen gezag opgestelde statuten 1r1,¹³⁰⁾ waarin echter enkele bepalingen voorkomen, die ontleend moeten zijn aan een oudere kaart, die door een juridische autoriteit, vermoedelijk de schepbank, gegeven was. Ook het beroep op oude gewoonten doet denken aan een oudere kaart. Waar gesproken wordt over specifiek schutterlijke bepalingen, wordt steeds de betiteling 'schutterij' gebezigd, terwijl in de algemene bepalingen herhaaldelijk wordt gesproken van 'broederschap en schutterij', waaruit vrij duidelijk naar voren komt, dat de schutterij een nevenactiviteit was van een oude broederschap.

12. *Drunen: fundatie van de H. Geest*

In 1485 blijkt deze fundatie te bestaan. In 1510 is aangetekend, dat het altaar niet geconsacreerd is, dat het rectoraat een jaarfunctie is (dus geen beneficie), dat de opbrengst 7 mud rogge bedraagt en de lasten 4 Missen per week, in 1541, dat over deze Missen beslist wordt door de H. Geestmeesters of naar willekeur door de geburen. De fundatie zal dus door een groepering zijn opgericht.¹³¹⁾

13. *Eerde: gilde van Sint Antonius*

Een medaillon uit de tweede helft van de zestiende eeuw draagt het opschrift 'Sunte Anthonis scut van Eerd'.¹³²⁾ De kapel van Sint Antonius te Eerde wordt vermeld van 1510 - 1566.¹³³⁾

14. *Eindhoven: broederschap van O.L. Vrouw*

De eerste zekere vermelding is van 1465. Vermoedelijk is de broederschap veel ouder. Er wordt reeds een Maria-altaar vermeld in 1340. In een akte ter afwikkeling van een testament van 1487 wordt deze broederschap met de andere Eindhovense broederschappen genoemd. Zij was goed georganiseerd blijkt een obituarium (register van overledenen) dat in 1491 begonnen werd. In de 'statuten' van 1559.06.20 is sprake van een gildemaaltijd. Uit een vermelding van 1611 blijkt, dat de broederschap een eigen koor had in de parochiekerk. Zij functioneert tot in de huidige tijd zonder dat er een aanwijzing is voor enige schutterlijke activiteit.¹³⁴⁾

15. *Eindhoven: broederschap van Sint Anna*

Met meerdere andere broederschappen is deze vermeld in 1487. Er blijkt dan in Eindhoven een Sint-Anna-altaar te zijn, dat speurbaar is tot 1648.¹³⁵⁾

16. *Eindhoven: gilde van Sint Barbara*

De akte van 1487 bevat ook de oudst bekende vermelding van de broederschap van Sint Barbara. Het altaar wordt echter reeds vermeld vanaf 1400, de gildebroeders in 1516 en 1540. Daar reeds in de zestiende eeuw in de volgorde van de processie het gilde van Sint Barbara als eerste genoemd wordt, zal dit gilde

als eerste begonnen zijn met schieten.¹³⁶⁾ Van dit gilde is een medaillon bewaard uit het eerste kwart van de zestiende eeuw.¹³⁷⁾

17. Eindhoven: gilde van Sint Catharina

Ook van deze broederschap is de eerste zekere vermelding van 1487. Een vermelding uit 1437 van de 'gesellen van Sunte Catalinen' zal wel op deze broederschap slaan, maar zeker is het niet. Een altaar van Sint Catharina is al vermeld vanaf 1340, maar het is mogelijk, dat de broederschap zich pas later rond dit altaar heeft geformeerd. Dat in 1546 een oud-koning van het gilde van Sint Catharina genoemd wordt, duidt erop, dat het gilde voor die tijd begonnen moet zijn met schieten.¹³⁸⁾ Van dit gilde is een medaillon bewaard van ca. 1525 en een koningsvogel uit het tweede kwart van de zestiende eeuw.¹³⁹⁾

18. Eindhoven: broederschap van het H.Kruis

De oudste vermelding dateert eveneens van 1487. Naast het beheer van de fundatie ter ere van het H.Kruis heeft deze broederschap zich verdienstelijk gemaakt door het spelen van de passie in de kerk, zoals blijkt uit vermeldingen in 1566 en 1617, na welke laatste datum niets meer over deze broederschap gevonden is.¹³⁸⁾

19. Eindhoven: broederschap van Sint Antonius en Sebastiaan

De vermelding van 1487 zou op zich kunnen slaan op twee afzonderlijke broederschappen. Aangezien er echter in 1551 nog sprake is van een altaar ten name van beide heiligen,¹⁴⁰⁾ is het waarschijnlijk, dat de broederschap aanvankelijk een dubbele patroonsnaam gevoerd heeft. Bij de stichting van altaren, fundaties en broederschappen werden dikwijls namen van meerdere heiligen genoemd ter ere van wie de stichting gemaakt werd, al naargelang de devotie (mode). De stichting kon dan soms met verschillende namen genoemd worden, wat aanleiding kon geven tot verwarring.¹⁴¹⁾ Het is niet vreemd, dat de broederschap bij het begin van schutterlijke activiteiten, dat vóór 1561 geweest moet zijn, alleen de naam van Sint Sebastiaan heeft gehandhaafd. De schutterij is in 1566 gestaakt en in 1603 heropgericht.¹⁴²⁾ De uiteenzetting van Melsen maakt voldoende duidelijk, dat de benaming 'ridderlijke gilde' geen ander fundament heeft dan snobisme.¹⁴³⁾ De conclusie daaruit heeft men (nog) niet getrokken.

20. Etten: fundatie van Sint Joris

In 1446 werd dit altaar opgericht door enkele leken en begiftigd ter waarde van 10 Rijns gulden met de verplichting van 1 Mis per week. Het is ook vermeld in 1459.¹⁴⁴⁾

21. Geldrop: broederschap van de H. Geest en Maria

Alleen in 1523 wordt het altaar van deze broederschap vermeld zonder enige toevoeging.¹⁴⁵⁾

22. Geldrop: gilde van de H. Catharina en Barbara

Van dit gilde is een koningsvogel bewaard uit de eerste helft van de zestiende eeuw.¹⁴⁶⁾ Het altaar van Catharina en Barbara wordt pas in 1497 vermeld als

staande in een nieuw koor; het is ook nog genoemd in 1510 en 1524.¹⁴⁷⁾

23. Gemert: broederschap van O.L. Vrouw

Alleen in 1510 vinden we aangetekend, dat op zondagen aan het Maria-altaar 1 Mis wordt opgedragen vanwege de broederschap van O.L.Vrouw, waarvoor 2 mud rogge wordt gegeven.¹⁴⁸⁾

24. Gemonde: gilde van Sint Joris en Catharina

Een medaillon van ca. 1525 draagt het opschrift 'Sca Catharina Sca Barbara ora pro nobis'. Een koningsvogel is vermoedelijk van 1555.¹⁴⁹⁾ Een altaar van Sint Catharina is vermeld van 1399 - 1541.¹⁵⁰⁾

25. Gestel: broederschap van O.L. Vrouw

Het altaar wordt in 1473 en 1485 vermeld als nieuw, terwijl in 1510, 1524 en 1566 is aangetekend, dat de priester die het bedient, naar willekeur door de geburen wordt aangewezen.¹⁵¹⁾

26. Gestel: gilde van Sint Joris

Er bestaat een medaillon uit het eerste kwart en een koningsvogel uit het tweede kwart van de zestiende eeuw. Het medaillon heeft als opschrift 'Dit cin die scut van Ghestel'.¹⁵²⁾ Verdere gegevens ontbreken.

27. Goirle: fundatie van Sint Barbara

In een aantekening van 1520 wordt gezegd, dat de fundatie 8 mud rogge oplevert en daaraan de verplichting verbonden is van 1 Mis op zon- en feestdagen. In latere jaren blijkt de opbrengst met 2 mud te zijn toegenomen, waarvoor door de rector **met de geburen** een bepaald bedrag betaald moet worden. Wij concluderen daaruit, dat deze fundatie door een bepaalde groepering gesticht zal zijn. In 1566 vinden we uitdrukkelijk aangetekend, dat de fundatie op zon- en feestdagen **de vroegmis** deed opdragen.¹⁵³⁾

28. Goirle: gilde van Sint Joris

In afschrift is een kaart bekend, gegeven door Karel van Malsen, heer van Tilburg en Goirle, d.d. 1560.01.10.¹⁵⁴⁾ Verder zijn geen oude gegevens bekend.

29. Groeningen: gilde van Sint Antonius en Nicolaas

Het gilde heeft een afschrift van een kaart d.d. 1494.12.07, waaruit blijkt, dat het de zorg had voor de kapel.¹⁵⁵⁾ Deze kapel vinden we vermeld van 1400 tot 1566.¹⁵⁶⁾

30. Helmond: gilde van O.L. Vrouw (van zeven weeën)

Frenken heeft duidelijk gemaakt, dat de aloude Helmondse broederschap van O.L.Vrouw in de zestiende eeuw de bijkomende betiteling 'van zeven weeën' heeft aangenomen.¹⁵⁷⁾ Het is misschien goed daartoe enige achtergrondinformatie te geven. Vanouds heeft Maria in de katholieke kerk een bijzondere plaats ingenomen. Meerdere feiten uit haar leven werden aanleiding tot kerkelijke feestdagen. Zo kwamen in de loop der eeuwen ook meerdere betitelingen van Maria in zwang. Rond 1500 maakte het leed, dat Maria heeft gedragen, veel indruk

op de mensen van die tijd. Denk aan de piëta van Michelangelo. Deze afbeelding van Maria met het lijk van haar zoon op haar schoot werd in onze streken veelal weergegeven als 'O.L.Vrouw ter nood' of 'ter nood Gods' en naar een letterlijke vertaling uit het Latijn 'O.L.Vrouw van zeven weeën'. Het was dus niet vreemd, dat de oude broederschap van O.L.Vrouw juist in het midden der zestiende eeuw deze naam aannam. De broederschap bestond reeds in 1400 in volle wezen, zoals Frenken oorkondelijk heeft aangetoond.¹⁵⁸⁾ Daarenboven heeft hij aannemelijk gemaakt, dat de stichting in 1186 iets meer is dan een loze bewering.¹⁵⁹⁾

31. *Helmond: gilde van Sint Antonius*

De 'deekenen ende provisoren van der altaren van Sint Anthonis' worden in 1547 vooreerst vermeld.¹⁶⁰⁾ In de aartsdiakonale pouillé's wordt het altaar voor het eerst vermeld in 1556. Dit altaar was blijkbaar achter in de kerk en was een speciaal gilde-altaar ook van Sint Sebastiaan en O.L.Vrouw van zeven weeën.¹⁶¹⁾ Het gilde van Sint Antonius zal pas na Sint Joris, dat 'de oude schut' genoemd werd, zijn begonnen met schutterlijke activiteiten. Het is later als schuttersgilde opgegaan in Sint Sebastiaan.¹⁶²⁾

32. *Helmond: gilde van Sint Catharina*

De broederschap is kort vóór 1446 opgericht.¹⁶³⁾ Daar het Catharina-altaar al blijkt te bestaan in 1400,¹⁶⁴⁾ en de broederschap ook een fundatie blijkt te hebben beheerd,¹⁶⁵⁾ zal dit een tweede fundatie geweest zijn. Blijkens de vermelding van een koning in 1547 moet het gilde vóór die tijd zijn overgegaan tot schieten.¹⁶⁶⁾

33. *Helmond: gilde van Sint Joris*

Bij de eerste vermelding van dit gilde in 1546 wordt het reeds 'alden scut' genoemd. Het zal dus reeds geruime tijd voordien een schuttersgilde geweest zijn.¹⁶⁷⁾ Frenken veronderstelt, dat het Sint Jorisgilde van het begin af een schutsgilde geweest is, omdat er geen altaar of beeld van Sint Joris bekend is noch een vermelding in de kerkerekeningen.¹⁶⁸⁾ Frenken vermeldt echter ook, dat d.d. 1570.08.31 Adriaan Janszoon van Uden ten overstaan van schepenen van Helmond aan heer Bartholomeus, priester, (vermoedelijk Bartholomeus Honorius van Eersel, pastoor van Helmond) ten behoeve van het schuttersgilde van Sint Joris een grondrente overdraagt tot 'seckeren dienste in der kercken van Helmont tot behulp der middelmissen'.¹⁶⁸⁾ Wanneer we nu bedenken, dat in de parochies met één priester oorspronkelijk slechts één Mis was op zondag, omdat bineren in dezelfde kerk niet werd toegestaan, en dat daarom meerdere gilden de extra kosten op zich hebben genomen om naast de hoogmis een vroegmis te laten opdragen,¹⁶⁹⁾ dan ligt het voor de hand, dat we in Helmond te maken hebben met een volgende stap, namelijk dat het Sint Jorisgilde is opgezet om tussen de hoogmis en de vroegmis een derde Mis te bekostigen, de zogenaamde middelmis. Deze middelmis zal vooral verlangd zijn door de beter gesitueerden, wat tegelijk het engszins elitaire karakter van het Sint Jorisgilde verklaart.

34. *Helmond: gilde van Sint Sebastiaan*

Wanneer in 1556 het altaar van Sint Antonius, dat een specifiek gilde-altaar lijkt te zijn, voor het eerst in de kerkelijke registers wordt genoteerd, blijkt het tevens toegewijd te zijn aan Sint Sebastiaan. Overigens is er uit de oudste tijden weinig van bekend.¹⁷⁰⁾

35. *Hilvarenbeek: • gilde van Sint Joris*

Van dit gilde is een medaillon in een ring bewaard van ca. 1500 en een vogel uit de zestiende eeuw.¹⁷¹⁾ Daar het kapittel van Hilvarenbeek exempt was van aartsdiakonale inspectie, vinden we geen gegevens in de kerkelijke registers.

36. *Hilvarenbeek: gilde van Sint Sebastiaan*

Ook van dit Beekse gilde is een medaillon uit de vroeg zestiende eeuw bewaard en ontbreken verdere gegevens.¹⁷²⁾

37. *Holthees: gilde van O.L.Vrouw*

In een reglement van 1812 wijst het gilde terug naar een reglement van 1340. Enig bewijs hiervoor is er echter niet.¹⁷³⁾ Een altaar van Maria wordt vermeld van 1464 tot 1566, in 1556 als verbonden met de kapel van Holthees.¹⁷⁴⁾ Van dit gilde bestaat nog een medaillon van ca. 1550 en een vogel uit de zestiende eeuw.¹⁷⁵⁾

38. *Huisseling: gilde van Sint Lambertus*

Een medaillon van ca. 1500 is het enige wat ons van dit gilde bekend is.¹⁷⁶⁾

39. *Lagemierde: fundatie van O.L. Vrouw*

In 1427 werd verlof gegeven voor de oprichting van altaar en fundatie door 'zekere personen', die ook de rector voordroegen. Het altaar wordt vermeld tot het einde van de registers in 1566. In de tussenliggende periode droeg de pastoor de rector voor.¹⁷⁷⁾

40. *Leende: fundatie van het H. Kruis in de kapel van Sint Jan te Leenderstrijp*

In 1524 vinden we aangetekend, dat op dit altaar twee Missen per week geschieden, die betaald worden 'door de geburen'.¹⁷⁸⁾

41. *Leende: gilde van Sint Anna te Leenderstrijp*

Eveneens in 1524 is aangetekend, dat op het altaar van de H. Anna in de kapel van Leenderstrijp 2 Missen per week gebeuren, die betaald worden door de broederschap of 'gilde van Sint Anna'.¹⁷⁸⁾

42. *Leur: fundatie van de kapel van het H.Kruis en Maria*

In 1460 is genoteerd de bevestiging van deze fundatie, die is gesticht door 'enkele inwoners van deze buurtschap'. De inkomsten zijn 15 gulden en de lasten 1 Mis per week buiten zon- en feestdagen. De fundatie is vermeld tot 1566.¹⁷⁹⁾

43. *Lierop: gilde van O.L. Vrouw (van zeven weeën)*

Dit gilde, bekend onder de naam 'de oude guld', zal evenals in Helmond de betiteling 'van zeven weeën' later als bijkomend hebben aangenomen, mogelijk

toen met begonnen is met schieten, want in de kaart d.d. 1527.09.22 belooft de schutterij van O.L.Vrouw van zeven weeën om de broederschap van O.L.Vrouw in stand te houden. Van dit gilde is een vogel uit 1545 bewaard.¹⁸⁰⁾

44. *Lieshout: fundatie van Sint Antonius in de kapel van Ginderdoor*

Van 1485 tot 1556 komt deze fundatie voor in de kerkelijke registers. Van 1510 tot 1556 is aangetekend, dat de geburen daar Missen doen opdragen.¹⁸¹⁾

45. *Maarheeze: broederschap van O.L. Vrouw*

Het altaar van O.L.Vrouw vinden we in 1497 nog aangetekend als nieuw; in 1552, als behorend aan de broederschap van O.L.Vrouw.¹⁸²⁾

46. *Maarheeze: gilde van Sint Joris en Barbara*

Uit de twee medaillons van ca. 1500 en de twee koningsvogels van ca. 1550 zullen we moeten concluderen, dat hier twee gilden zijn samengegaan.¹⁸³⁾ In de kapel van Soerendonk wordt in 1427 een altaar van Sint Lucia als nieuw aangetekend, dat in 1502 de namen draagt van Lucia, Catharina en Barbara en in 1520 alleen van Barbara, terwijl in 1524 wordt vermeld, dat dit altaar van de broederschap is.¹⁸⁴⁾

47. *Sint-Michielsgestel: gilde van Sint Antonius en Barbara*

Uit het begin van de zestiende eeuw is een medaillon bewaard, dat gesierd is met een beeldje van Michael en als opschrift heeft 'Die jonghe schuts van Sinte michielsgestel', benevens een koningsvogel uit de zestiende eeuw.¹⁸⁵⁾ Verdere oude gegevens zijn ons niet bekend.

48. *Mierlo: gilde van Sint Sebastiaan*

Een medaillon uit het begin van de zestiende eeuw draagt het opschrift 'Dit syn die scut van Mierlen'.¹⁸⁶⁾ Een altaar van Sint Joris, Sebastiaan, Antonius, Barbara en Margaretha, verbonden aan de kapel 'Ten Broeck' is vermeld van 1497 tot 1566.¹⁸⁷⁾

49. *Moergestel: gilde van Sint Joris*

In afschrift is een kaart bewaard van 1545, die de gewone bepalingen bevat.¹⁸⁸⁾ Verdere oude gegevens ontbreken.

50. *Moergestel: gilde van Sint Sebastiaan*

'Het oudste, nog aanwezige, bericht over deze broederschap is van 1501'.¹⁸⁹⁾ Het geheel wekt enige twijfel. Ook hier ontbreken verdere gegevens.

51. *Sint-Oedenrode: gilde van Sint Catharina*

In 1476 krijgen de bestuurders van de broederschap of het gilde van Sint Catharina in Eerschot (de oude naam van Sint-Oedenrode) verlof om een rente te verkopen.¹⁹⁰⁾ Van dit gilde is een medaillon bewaard, dat als opschrift draagt 'Dns Franciscus de Houthem me fieri fecit' 'Heer Franciscus van Houthem heeft mij laten maken'. Deze was in 1556 nog rector.¹⁹¹⁾ Vermoedelijk was het gilde nog niet overgegaan tot schieten.

52. *Sint-Oedenrode: gilde van Sint Barbara*

In 1483/4 waren de bestuurders van de broederschap of 'gulde' van Sint Barbara in de parochiekerk van Eerschot betrokken bij een proces over een testament.¹⁹²⁾ Van dit gilde is een medaillon bewaard van ca. 1550 met een afbeelding van Sint Barbara en een vogel uit het tweede kwart van de zestiende eeuw.¹⁹³⁾

53. *°effen: gilde van Sint Salvator mundi*

Op de vlag, die een copie is van een zeer oude voorgangster, is het jaartal 1414 aangebracht als stichtingsjaar van dit gilde, dat de naam voert van de Goddelijke Zaligmaker.¹⁹⁴⁾ Het altaar van Sint Salvator is vooreerst aangetekend in 1445, maar dan als reeds bestaand. In 1524 en 1556 is aangetekend, dat het rectoraat een jaarfunctie of officie is.¹⁹⁵⁾

54. *Oerle: gilde van O.L.Vrouw*

Het altaar van Maria wordt in 1459 als nieuw aangeduid. In 1510 vinden we aangetekend, dat 5 Missen per week betaald worden door de broeders van de 'gulde' van de H. Maria; in 1523 en 1524, dat het altaar van de broederschap is, en in 1541, dat 6 Missen per week worden opgedragen door de goedgunstigheid van de broeders en zusters van de broederschap.¹⁹⁶⁾

55. *Oerle: gilde van Sint Jan*

De kaart van dit gilde, gegeven door stadhouder Jan Coenen, moet dateren van ca. 1540, aangezien Jan Coenen in 1541 zijn vader reeds was opgevolgd als kwartierschout van Kempenland. De inleidende motivering van de kaart doet denken aan een reeds bestaande broederschap, die in de tijdsomstandigheden aanleiding vindt, om over te gaan op het gebruik van wapenen.¹⁹⁷⁾ Het bewaarde zilver is daarmee in overeenstemming. Het oudste deel van het medaillon bestaat uit een verguld beeldje van Sint Jan uit de vijftiende eeuw en is gevat in een ring uit de zestiende eeuw met het opschrift 'Die scut van Oersen', terwijl ook de koningsvogel uit het tweede kwart van de zestiende eeuw is.¹⁹⁸⁾

56. *Oisterwijk: gilde van Sint Catharina*

Een medaillon van dit gilde is van 1557.¹⁹⁹⁾ Een altaar ter ere van Sint Catharina is vermeld vanaf 1399. Een eerste fundatie van dit altaar had een opbrengst van 16 mud rogge met de verplichting van 2 Missen per week. Vanaf 1519 bestaat daarnaast een tweede fundatie met een opbrengst van 8 mud rogge en een verplichting van eveneens 2 Missen per week. Beide fundaties lopen tot het einde van de registers.²⁰⁰⁾

57. *Oisterwijk: gilde van Sint Joris*

Van dit gilde bezit de gemeente Oisterwijk een vogel uit de eerste helft van de zestiende eeuw.²⁰¹⁾ Een altaar van Sint Joris is speurbaar vanaf 1459. Een vermelding van 1474 doet denken aan een tweede Sint-Jorisaltaar, maar het kan ook een vergissing zijn. De fundatie, die 6 mud rogge opgebracht en verplichtte tot 2 Missen per week, is aangetekend tot 1566.²⁰²⁾

58. *Oisterwijk: gilde van Sint Severus*

Het altaar van Sint Severus wordt in 1459 als nieuw vermeld, terwijl we in 1460 de bevestiging vinden van de stichting door 'dekens en andere leden van het weversambacht'. Dit doet denken aan een ambachtsgilde, maar we zullen de mogelijkheid moeten openhouden, dat het een zuiver kerkelijk gilde is, dat dan wel (enkel of hoofdzakelijk) bestaat uit vakgenoten. Aanvankelijk wordt een verplichting genoteerd van 1 Mis per week; in 1541 en 1566 4 Missen per week en een opbrengst van 11 mud rogge.²⁰³⁾

59. *Oploo: gilde van Sint Mathias*

Er is een medaillon uit het tweede kwart van de zestiende eeuw bewaard met de afbeelding van Maria en twee ondefiniëerbare heiligen: een gekroonde vrouw en een man met een baard.²⁰⁴⁾ De kapel van Sint Mathias te Oploo wordt vermeld vanaf 1400.²⁰⁵⁾

60. *Oudenbosch: gilde van Sint Sebastiaan*

D.d. 1566.06.07 gaf de markies van Bergen op Zoom een kaart aan het gilde dat reeds eerder bestond. De band met het burgerlijk bestuur werd daarin nauwer aangehaald.²¹³⁶⁾

61. *Riethoven: gilde van Sint Anna*

Volgens een aantekening in een oud reglement zou dit gilde zijn opgericht in 1488 'met consent ende licentie van onzen H. Vader den paus van Roomen'.²⁰⁷⁾ Verdere oude aanknopingspunten zijn ons niet bekend.

62. *Rijen: fundatie van de kapel van Maria Magdalena en Catharina*

In 1464 wordt de fundatie in deze kapel opgericht door de inwoners. In 1483 kregen zij verlof om de oude kapel af te breken en een nieuwe te bouwen. Er werden Missen opgedragen op zon- en feestdagen. In 1566 is aangetekend, dat deze kapel tot parochiekerk was verheven, afgescheiden van Gilze, welke afscheiding overigens al in 1524 had plaatsgevonden.²⁰⁸⁾

63. *(Aarle-)Rixtel: fundatie van de H.Margaretha*

In 1556 was dit altaar nieuw en werden Missen opgedragen 'naar de devotie der mensen'.²⁰⁹⁾

64. *Rosmalen: gilde van Sint Catharina en Joris*

Een medaillon uit de vroege zestiende eeuw, waarin een kruisboogje met het opschrift 'Dit sin die scuts van Roesmalen en van Hinten' en een vogel uit het midden van de zestiende eeuw duidt erop, dat dit gilde - of een van zijn samenstellende delen - reeds een schuttersgilde was.²¹⁰⁾ Het jaartal van het stichtingsjaar in de vlag, 1563, is mogelijk het begin van schutterlijke activiteit van het andere samenstellende deel.²¹¹⁾ Verdere oude gegevens ontbreken.

65. *Sambeek: gilde van Sint Antonius*

Dit is een van de zeldzame voorbeelden, dat een gilde de oprichtingsakte van de kerkelijke broederschap, althans in afschrift, heeft bewaard. Daaruit blijkt,

dat d.d. 1421.05.06 'in der kercken tot Sambeek op onser Liever Vrouwen altaer ende des Goeds Vryndt Sinte Anthoenys een broederschap ende susterschap gemaect is' .212) Het altaar van Sint Antonius wordt pas vermeld in de kerkelijke registers, maar dan als bestaande, vanaf 1510.²¹³⁾

66. *Son: gilde van Sint Barbara*

Het altaar van de H. Maria, Catharina, Barbara en het H.Kruis wordt genoemd vanaf 1400, maar de opsomming van heiligen is meestal onvolledig; pas in 1566 wordt Barbara genoemd.²¹⁴⁾ Van dit gilde is een vogel bewaard van 1539.²¹⁵⁾

67. *Son: gilde van Sint Catharina*

Van dit gilde is in afschrift een akte bewaard van 1459.12.15, waarbij wordt toegestaan aan de broederschap om haar Missen te laten celebreren op een niet-geconsacreerd altaar.²¹⁶⁾ Bij het reeds onder het vorige nummer gememoreerde altaar wordt Catharina vooreerst genoemd in 1436.²¹⁷⁾ Er is van dit gilde een vogel bewaard van 1545.²¹⁸⁾

68. *Sprang: fundatie van Sint Antonius*

Van het altaar van de H. Antonius, dat in 1485 wordt vermeld met de verplichting van 4 Missen, wordt in 1510 aangetekend, dat deze Missen door de geburen worden betaald.²¹⁹⁾

69. *Steensel: broederschap van de H. Maria en Lucia*

In 1502 krijgt deze broederschap verlof om haar Missen te laten celebreren op een draagbaar altaar.²²⁰⁾

70. *Stratum: fundatie in de kerk van Sint Joris*

In 1524 vinden we aangetekend, dat in deze kerk op zon- en feestdagen een vroegmis wordt opgedragen na zonsopgang, waarvoor de geburen betalen. De mogelijkheid dat hier de wortels liggen van het latere Sint Jorisgilde is reëel.²²¹⁾

71. *Strijp: gilde van Sint Joris*

Van dit gilde is een medaillon bewaard van ca. 1525 met het opschrift 'Die schutten van Strijp' en een vogel uit de eerste helft der zestiende eeuw.²²²⁾ Een altaar van de H. Drieëenheid, Maria en Joris werd opgericht in 1418 door Henrick Henrickszoon Belen en Aert Aertszoon van den Venne.²²³⁾ Mogelijk traden zij op namens een groepering.

72. *Strijp: gilde van Sint Catharina*

Het enige oude, bekende gegeven over dit gilde is een vogel van 1545.²²⁴⁾

73. *Tilburg: gilde van Sint Catharina*

In 1483 wordt verlof gegeven om een (tweede) altaar op te richten ter ere van Sint Catharina, waarop 3 Missen per week zullen worden opgedragen namens 'de broeders van de broederschap of het ghilde van Sint Catharina'. Het altaar wordt vermeld tot 1566.²²⁵⁾

74. *Tilburg: gilde van Sint Joris*

Dit gilde kreeg een kaart van de heer en vrouwe van Tilburg en Goirle, die niet gedateerd is, maar gegeven moet zijn tussen 1507 en 1524.²²⁶⁾ Verdere gegevens ontbreken.

75. *Tongelre: gilde van O.L. Vrouw van zeven weeën, Catharina, Barbara en Agatha*
In 1510 is aangetekend, dat op het gelijknamige altaar 4 Missen worden opgedragen, die betaald worden door de gulde of broederschap van O.L. Vrouw van smarten, Catharina, Barbara en Agatha; in 1524, dat wekelijks Missen worden opgedragen vanwege de broederschap van O.L. Vrouw van smarten.²²⁷⁾ Mogelijk heeft dit gilde later enkel de naam van Catharina gevoerd. Er is namelijk van het Catharinagilde een medaillon bewaard met twee beeldjes: Maria en Catharina, van ca. 1500 en een vogel uit de late zestiende eeuw.²²⁸⁾

76. *Tongelre: gilde van Sint Martinus*

Enkel een vogel uit de eerste helft der zestiende eeuw resteert als oude getuige van dit gilde.²²⁹⁾

77. *Veldhoven: broederschap van het H.Kruis*

Het nieuwe altaar van het H.Kruis werd in 1459 gefundeerd door enkele inwoners van het dorp. In 1524 werd de fundatie beheerd door de broederschap van het H. Kruis, maar in 1556 was het beneficie teruggebracht tot een officie en werd het beheerd door de kerkmeesters.²³⁰⁾

78. *Vessem: gilde van O.L. Vrouw (van zeven weeën)*

In 1556 wordt een altaar van de broederschap van O.L. Vrouw genoemd, welke broederschap in 1566 wordt aangeduid als 'Ghilda Marie dicta ter Noot in Vessem'.²³¹⁾

79. *Vierlingsbeek: gilde van Sint Laurentius*

Dit gilde heeft in afschrift een kaart d.d. 1540.05.04.²³²⁾ Het altaar van de H. Laurentius is genoteerd van 1400 - 1566.²³³⁾

80. *Vlijmen: broederschap van O.L. Vrouw*

Het altaar van deze broederschap is genoteerd in 1510 en 1520.²³⁴⁾

81. *Vught: gilde van Sint Barbara en Sebastiaan*

Een medaillon uit het begin der zestiende eeuw draagt alleen een beeldje van Sint Barbara. Daarnaast heeft het gilde nog een vogel uit het eerste kwart der zestiende eeuw.²³⁵⁾ Een altaar van Maria, Sebastiaan en Antonius is vermeld vanaf 1485.²³⁶⁾

82. *Vught: gilde van Sint Catharina*

Van dit gilde is een medaillon bewaard uit het midden der zestiende eeuw en een koningsvogel met het opschrift 'Fraternitas Ste Katharine in Vicht me fieri fecit anno 1503'. De broederschap van de H. Catharina in Vught liet mij maken in 1503'.²³⁷⁾ Het altaar van Sint Catharina wordt slechts (blanco) vermeld in 1566.²³⁸⁾

83. *Waalre: gilde van Sint Willibrord*

Een medaillon uit het tweede kwart van de zestiende eeuw met een zesbladige bloemkroon en het opschrift 'Die scut van Waalre' is het enige oude getuigenis van dit gilde.²³⁹⁾

84. *Waalwijk: gilde van O.L. Vrouw*

Het altaar van dit gilde, soms aangeduid als 'gilda' soms als broederschap, is speurbaar van 1524 tot 1566.²⁴⁰⁾

85. *Waspik: gilde van O.L. Vrouw*

Van 1418 tot 1566 wordt het altaar vermeld met in 1510 en 1541 de aantekening, dat de broeders of de dekens van het gilde van O.L. Vrouw de Missen betalen.²⁴¹⁾

86. *Waspik: gilde van Sint Barbara*

Enkel in 1541 wordt een altaar vermeld van Sint Jan en Barbara met de aantekening, dat 6 Missen per week worden betaald door de gildedekens of broeders van Sint Barbara.²⁴²⁾

87. *Wintelre: gilde van O.L. Vrouw*

In 1556 wordt een altaar genoemd van de broederschap van O.L. Vrouw. Tien jaar later staat dit altaar op naam van 'de Ghilda' van Maria. Aan dat altaar worden Missen opgedragen op zon- en feestdagen en op maandag.²⁴³⁾

88. *Woensel: gilde van Sint Catharina*

Volgens een afschrift in een opschrijfboekje is in 1477 'by tusschenkomst ende toedoen van goede ende devote mannen eendrachtelyck geordineert ende gemaect in den dorpe ende prochie van Woensel een goetd geestlyck broederschap'.²⁴⁴⁾ Of de daarop volgende reglementaire bepalingen uit die tijd dateren, is echter hoogst twijfelachtig. Door de exemptie van het Eindhovens kapittel zijn nauwelijks gegevens bewaard in de kerkelijke registers.

89. *Zeeland: gilde van Sint Jacobus*

Een medaillon uit het midden der zestiende eeuw heeft als opschrift 'Dit hoort toe die schutterie van S Jacob op Seelant'; ook een koningsvogel is uit dezelfde tijd.²⁴⁵⁾ Verdere oude gegevens ontbreken.

90. *Zevenbergen: gilde van Sint Joris*

D.d. 1541.06.21 kreeg het gilde een kaart van Cornelis van Bergen, heer van Zevenbergen.²⁴⁶⁾ Het is duidelijk, dat het gilde eerder bestond. Ruim een jaar tevoren was een eerste vergadering gehouden,²⁴⁷⁾ vermoedelijk het begin van schutterlijke activiteiten van een eerder bestaand kerkelijke gilde. Immers in artikel 13 is vastgelegd, dat namens het gilde wekelijks een Mis wordt opgedragen op woensdag op het Sint Jorisaltaar. Dit altaar is niet te vinden in de zeer summiere aantekeningen der kerkelijke registers betreffende Zevenbergen. In artikel 1 van het reglement is bepaald, dat het gilde dienst moet doen aan de heer, wanneer dat gevraagd wordt. Er is echter niets van bekend, dat het gilde ooit gewapenderhand zou zijn opgetreden.²⁴⁸⁾

91. *Zundert: gilde van Sint Joris*

Blijkens in afschrift bewaarde rekeningen over de jaren 1560, 1562 en 1563 was dit gilde toen in volle wezen.²⁴⁹) Een altaar van Sint Joris is geregistreerd van 1510 tot 1566.²⁵⁰)

In een volgende aflevering hopen wij enige conclusies te trekken en enkele mythen te ontzenuwen.

NOTEN

105. Dr. C.I. Kruisheer, *De Onze Lieve Vrouw-Broederschap te Doesburg, Ellecom/Arnhem* 1976.
106. Kruisheer, Doesburg, blz. 55 - 90.
107. „ » „ 23 - 30.
108. „ » „ 31 - 41.
109. „ » „ 45.
110. G.C.A. Juten, *Consilium de Beke*, overdruk uit *Taxandria*; G.Bannenbergh, A.Frenken en H.Hens, ed., *De oude dekenaten Cuijk, Woensel en Hilvarenbeek in de vijftiende- en zestiende-eeuwse registers van het aartsdiakenaat Kempenland*, deel I, II en supplement, Nijmegen 1968/70.
111. M.A.Erens, ed., *De oorkonden der abdij Tongerlo, Tongerlo* 1948, nr. 167.
112. *Oorkondenboek Tongerlo*, nr. 191.
113. *Vijfhonderd jaar Noordbrabantse schuttersgilden*, Tentoonstellingscatalogus, Philips ontspanningscentrum, Eindhoven 1977, blz. 26.
114. *Vijfhonderd jaar*, blz. 34.
115. *Oude dekenaten*, supplement, blz. 283.
116. „ ⁵⁵ I, blz. 159.
117. „ » I, blz. 158.
118. *Vijfhonderd jaar*, blz. 26 en 34.
119. *Oude dekenaten*, I, blz. 13; supplement, blz. 235.
120. „ » supplement, blz. 287.
121. J.Th.M. Melsen, *De ridderlijke gilde van Sint Sebastiaan te Eindhoven 1482 - 1982*, Eindhoven 1982, blz. 18.
122. *Vijfhonderd jaar*, blz. 28, 32 en 40.
123. *Oude dekenaten*, I, blz. 153 e.v..
124. „ » supplement, blz. 339.
125. „ ⁵⁵ „ ⁵⁵ .. 339 e.v.
126. Jolles, *De schuttersgilden I*, blz. 89 - 92.
127. *Oude dekenaten I*, blz. 161 e.v.
128. „ » I, blz. 162; supplement, blz. 291.
129. „ » „ „ 163; „ ⁵⁵ ⁵⁵
130. Een afschrift van deze kaart en andere latere kaarten van Deurnese gilden werd mij door streekarchivaris R.J. Jansen toegezonden, waarvoor dank.
131. *Oude dekenaten*, supplement, blz. 344.
132. *Vijfhonderd jaar*, blz. 22.
133. *Oude dekenaten I*, blz. 178; supplement, blz. 295.
134. Melsen, *De ridderlijke gilde*, blz. 68.
135. „ ⁵⁵ „ ⁵⁵ .. 70.
136. „ „ „ „ 72.
137. *Vijfhonderd jaar*, blz. 24.
138. Melsen, *De ridderlijke gilde*, blz. 70.
139. *Vijfhonderd jaar*, blz. 26 en 36.
140. Melsen, *De ridderlijke gilde*, blz. 22.
141. *Oude dekenaten*, passim.
142. Melsen, *De ridderlijke gilde*, blz. 20.
143. „ ⁵⁵ „ ⁵⁵ .. 22.
144. Juten, *Consilium*, blz. 89 e.v.
145. *Oude dekenaten I*, blz. 184.
146. *Vijfhonderd jaar*, blz. 36.
147. *Oude dekenaten I*, blz. 183; supplement, blz. 297.
148. „ „ supplement, blz. 297.
149. *Vijfhonderd jaar*, blz. 26 en 38.
150. Juten, *Consilium*, blz. 130; *Oude dekenaten*, supplement, blz. 367.
151. *Oude dekenaten I*, blz. 151; supplement, blz. 287.
152. *Vijfhonderd jaar*, blz. 24 en 36.
153. Juten, *Consilium*, blz. 97; *Oude dekenaten*, supplement, blz. 357 e.v.
154. Jolles, *De schuttersgilden I*, blz. 149.
155. „ ⁵⁵ „ ⁵⁵ „ 11, blz. 192.
156. *Oude dekenaten I*, blz. 122; supplement, blz. 276.
157. A.M. Frenken, *De oude schutsgilden van Helmond, Helmond* 1922, blz. 16 - 20.
158. Frenken, *De oude schutsgilden*, blz. 13.
159. „ „ „ „ „ 11.
⁵⁵ ³⁵ ⁵⁵ „ ⁵³ „ a, 99.
161. *Oude dekenaten I*, blz. 197.
162. Frenken, *De oude schutsgilden*, blz. 98 e.v.v.
163. „ „ „ „ „ 58 e.v.
164. *Oude dekenaten I*, blz. 195.
165. Frenken, *De oude schutsgilden*, blz. 59 - 70.
166. „ „ „ „ „ 70.
167. „ „ „ „ „ 93.
168. „ „ „ „ „ 94.
169. Zie de nrs. 23, 27 en 70.
170. *Oude dekenaten I*, blz. 197; Frenken, *De oude schutsgilden*, blz. 98 - 107.
171. *Vijfhonderd jaar*, blz. 24 en 38.
172. „ „ „ „ „ 26.
173. Jolles, *De schuttersgilden II*, blz. 17.
174. *Oude dekenaten I*, blz. 122; supplement, blz. 277.
175. *Vijfhonderd jaar*, blz. 28 en 38.
176. „ „ „ „ „ 24.
177. Juten, *Consilium*, blz. 163; *Oude dekenaten*, supplement, blz. 380.
178. *Oude dekenaten* supplement, blz. 305.
179. Juten, *Consilium*, blz. 91 e.v.
180. Jolles, *De schuttersgilden I*, blz. 208; *Vijfhonderd jaar*, blz. 34 en 76.

181. Oude dekenaten I, blz. 201; supplement, blz. 304.
182. „ ————— 208.
183. Vijfhonderd Jaar, blz. 22 en 36.
184. Oude dekenaten I, blz. 207; supplement, blz. 308.
185. Vijfhonderd jaar, blz. 26 en 40.
186. 26.
187. Oude dekenaten I, blz. 213, 215; supplement, blz. 309.
188. Jolles, De schuttersgilden II, blz. 37.
189. „ 39.
190. Oude dekenaten II, blz. 103.
191. Vijfhonderd jaar, blz. 26.
192. Oude dekenaten II, blz. 84.
193. Vijfhonderd jaar, blz. 28 en 36.
194. Jolles, De schuttersgilden II, blz. 54.
195. Oude dekenaten I, blz. 11; supplement, blz. 234.
196. Juten, Consilium, blz. 203; Oude dekenaten supplement, blz. 395.
197. De kaart is gepubliceerd in Taxandria jrg. 38 (1931), blz. 212 e.v.v. en in Campinia jrg. 4 (1974), blz. 220 e.v.v.
198. Vijfhonderd jaar, blz. 22 en 34; J.M. Oomen, 'Koningszilver en andere gilde-uitrustingsstukken van het Sint Jansgilde te Oerle', in Campinia jrg. 22 (1992), blz. 59 - 76.
199. Vijfhonderd jaar, blz. 28.
200. Juten, Consilium, blz. 220, 228; Oude dekenaten supplement, blz. 400.
201. Vijfhonderd jaar, blz. 36.
202. Juten, Consilium, blz. 224; Oude dekenaten supplement, blz. 402.
203. „ 226; „
204. Vijfhonderd jaar, blz. 28.
205. Oude dekenaten I, blz. 54; supplement, blz. 252.
206. Jolles, De schuttersgilden II, blz. 90 e.v.v.
207. „ „ 115.
208. Juten, Consilium, blz. 101 e.v.v.
209. Oude dekenaten I, blz. 198.
210. Vijfhonderd jaar, blz. 26 en 38.
211. Jolles, De schuttersgilden II, blz. 117.
212. „ „ 138.
213. Oude dekenaten I, blz. 107; supplement, blz. 271.
214. „ 245.
215. Vijfhonderd jaar, blz. 34.
216. Jolles, De schuttersgilden II, blz. 145; Vijfhonderd jaar, blz. 76.
217. Oude dekenaten I, blz. 245; supplement, blz. 320.
218. Vijfhonderd jaar, blz. 34.
219. Oude dekenaten supplement, blz. 422.
220. „ ————— II, blz. 221.
221. supplement, blz. 325.
222. Vijfhonderd jaar, blz. 26 en 34.
223. Oude dekenaten supplement, blz. 233.
224. Vijfhonderd jaar, blz. 34.

225. Juten, Consilium, blz. 269; Oude dekenaten supplement, blz. 418.
226. Jolles, De schuttersgilden II, blz. 158 e.v.
227. Oude dekenaten supplement, blz. 321.
228. Vijfhonderd jaar, blz. 23/24 en 40.
229. „ „ 38.
230. Oude dekenaten I, blz. 235; supplement, blz. 316.
231. Juten, Consilium, blz. 217; Oude dekenaten supplement, blz. 399.
232. Jolles, De schuttersgilden II, blz. 196.
233. Oude dekenaten I, blz. 121; supplement, blz. 276 e.v.
234. Juten, Consilium, blz. 298; Oude dekenaten supplement, blz. 431.
235. Vijfhonderd jaar, blz. 26 en 34.
236. Juten, Consilium, blz. 302; Oude dekenaten supplement, blz. 433.
237. Vijfhonderd jaar, blz. 28 en 32.
238. Oude dekenaten supplement, blz. 433.
239. Vijfhonderd jaar, blz. 26.
240. Juten, Consilium, blz. 298; Oude dekenaten supplement, blz. 431.
241. „ „ 294; „ 428 e.v.
242. Oude dekenaten supplement, blz. 429.
243. Juten, Consilium, blz. 217; Oude dekenaten supplement, blz. 399.
244. Jolles, De schuttersgilden I, blz. 126.
245. Vijfhonderd jaar, blz. 30 en 38.
246. A. Delahaye, Het Sint Jorisgilde of de vroedschap van Zevenbergen, Publikaties van het archivariaat Nassau-Brabant nr. 24, Zundert 1973, blz. 5 e.v.v.
247. Delahaye, Het Sint Jorisgilde, blz. 13.
248. „ 11.
249. Jolles, De schuttersgilden II, blz. 225.
250. Juten, Consilium, blz. 187; Oude dekenaten supplement, blz. 388.

II. ARCHEOLOGISCHE VERKENNING NAAR DE PLAATS WAAR DE STANDERDMOLEN VAN OERLE VÓÓR 1462 STOND

door Jacq. F.C.M. Bijnen

Inleiding

Het oudste document waarin sprake is van een molen te Oerle, dateert van 1 maart 1326.¹⁾ In een oorkonde van die datum geeft hertog Jan III van Brabant (1312-1355) aan de lieden van Zandoerle, Knegsel, Hoogcasteren (onder Hoo-geloon), Vessem en Wintelre een binnen nader omschreven grenzen gelegen gemeeynte uit. De begrenzing van die gemeeynte is nauwkeurig aangegeven: zij vangt aan en eindigt bij de molen van Oerle. In het bewuste tekstgedeelte vangt de omschrijving van de grenzen aan met: '*...dewelke ghemeeynte behint ter molen van Oirle..*', en zij eindigt: '*... op totter molen voirgheseit..*'.²⁾ In wezen bevestigde Jan III met deze uitgifte een rechtstoestand die reeds ten tijde van zijn vader en voorganger, hertog Jan II van Brabant (1294-1312) bestond. Deze gemeeynte wordt in de archivalia van latere datum omschreven als 'den Grooten Aard of heijde van Oerle', 'de Groten Aard' en 'Aard van Oerle'. Uit de inhoud van de hiervoor aangehaalde oorkonde kunnen we concluderen, dat er al vóór 1312 op het grondgebied van Oerle een molen stond. De historicus Lijten situeert de plaats waar deze molen destijds stond tussen het Oerlese gehucht Berkt en Zonderwijk, dat later Veldhoven zou gaan heten, op het punt waar de latere gemeenten Oerle, Zeelst en Veldhoven-Meerveldhoven aan elkaar grensden. Lijten komt ook tot de slotsom dat deze molen uit 1326 een watermolen zal zijn geweest.³⁾

Een volgende vermelding van een molen te Oerle treft men in een oorkonde van 17 april 1332 aan.⁴⁾ Hertog Jan III verleent hierin aan de kloosterlingen van Postel het recht van molenban voor een zestal molens. Molens waarop dit recht van toepassing was, noemde men ook wel ban- of dwangmolens. Op grond van dit hertogelijk privilege waren de ingezetenen van Oerle, Wintelre, Zonderwijk en Knegsel (dit waren allen hertogelijke plaatsen, toebehorend aan de hertog) voortaan verplicht hun graan te laten malen op de molen die Postel in Oerle bezat. Indien op deze molen niet gemalen kon worden, dienden de inwoners van de genoemde dorpen hun graan te laten malen op de eveneens aan het klooster van Postel toebehorende watermolen van Venbergen onder Valkenswaard.⁵⁾

Omstreeks 1360 staat de molen van Oerle niet meer op zijn locatie uit 1326 en het blijkt dan een windmolen te zijn. Dit maken we op uit een verklaring ten overstaan van schepenen van 's-Hertogenbosch d.d. 17 november 1405.⁶⁾ Hierin erkennen meerdere personen uit de buurt van Oerle, dat de **windmolen** van Oerle een dwang- of banmolen is voor de inwoners van de dorpen Zonderwijk, Knegsel, Wintelre en Oerle. Zij beroepen zich daarbij op hun kennis van deze situatie '*.. van over vyfende-veertich jair ende meer..*' zonder daarbij te spreken over een andere plaats of over een ander soort molen. Omdat uit latere gegevens

blijkt dat deze windmolen op een andere plaats staat dan tijdens de omschrijving van de gemeeynte-grenzen uit 1326, concludeert Lijten dat hij moet worden gesitueerd in het zuidelijk gedeelte van Zandoerle aan het einde van de 'Meulenstraat' (= de tegenwoordige Banstraat) dicht bij de grens met Knegsel.⁷⁾ De reden daarvoor is, dat in 1462 deze windmolen nogmaals werd verplaatst. Nu over een afstand van 'ongeveer tien minuten gaans' in westelijke richting⁸⁾, omdat hij niet voldoende wind ving.⁹⁾

Na de vrede van Munster (1648), toen de zogenaamde Generaliteitslanden werden toegewezen aan de Republiek, verloor Postel haar zeggenschap over de Oerle'se molen. De Staten Generaal hadden zich alle goederen toegeëigend die in het bezit waren van kloosters en andere religieuze instellingen.

In 1775 verkochten de Staten Generaal de molen: vanaf dat jaar kwam hij in particuliere handen.¹⁰⁾

In de zomer van 1914 werd de molen opnieuw verplaatst, nu naar een terrein, dat aan de Zandoerleseweg, nabij de dorpskern van Oerle, was gelegen.

In 1932/1933 is de molen tenslotte gesloopt.

De plaats waar de windmolen gedurende de periode 1462-1914 heeft gestaan, is in de zomer van 1990 op archeologische bijzonderheden onderzocht. Bij die gelegenheid zijn de nog aanwezige funderingsrestanten gemarkeerd en is dit voormalige molenterrein op een voor het publiek herkenbare wijze ingericht. Vervolgens werd in de zomer van 1992 naar aanleiding van een intussen opgespoorde aanwijzing in een oorkonde betreffende de locatie waar de molen tot in 1462 zou hebben gestaan, ook deze plaats archeologisch onderzocht.

In het hiernavolgende doen wij verslag van de bevindingen van deze in 1992 uitgevoerde archeologische verkenning.

Historische gegevens over de plaats waar de molen tot in 1462 stond

Als eerste brengen we in herinnering de hiervoor reeds aangehaalde passage uit het in 1915 verschenen artikel van Cornelis Rijken, waarin staat, dat de molen in 1462 zou zijn verhuisd over een afstand van ongeveer 10 minuten in westelijke richting.¹¹⁾ Wie op de bewuste plek graaft vindt er volgens de mededeling van Rijken '*.. dan ook nog vele overblijfselen van steen, ijzer, enz..*'. Omdat Rijken de hem voor ogen staande plek slechts vaag omschrijft, als liggende '*.. aan het Zuideinde der z.g. 'Meulenstraat'*' (= de tegenwoordige Banstraat), *die ongetwijfeld van den destijds daar staanden molen haar naam ontving*', is het terrein dat op grond van deze omschrijving voor onderzoek in aanmerking komt vrij groot om met een redelijk vooruitzicht op succes archeologisch te onderzoeken.

Een zekere aanwijzing over het punt waar de molen gestaan zou hebben is te lezen in een oorkonde d.d. 21 oktober 1623.¹²⁾ In dit document staat de uitspraak geformuleerd met betrekking tot een geschil, dat indertijd was gerezen tussen de ingezetenen van Zeelst en Oerle, over het gebruiksrecht van een stuk heide gelegen aan de noord-oostelijke grens van Oerle met Zeelst. In de tekst

wordt een deel van de gemeeynte omschreven waarin de inwoners van Zeelst geen (nieuwe) rechten zouden mogen pretenderen. De omschrijving van dit gebied wordt aangegeven door een denkbeeldige lijn lopende 'linea recta' van de grens-paal geheten 'de Lantvoirt' (een punt van de noordgrens van Oerle met Zeelst) '*.. tot op eenen pael ende grooten blouwen steen gelegen opte sijde naer Kneghsel ter zijden der wijntmoelen daer deselve wijntmoelen ten anderen tijden heeft gestaan geheijten de plaetse termeulenpael van Sandt Oers...*' (zie afbeelding 1). Volgens deze omschrijving zou de molen dus eertijds gestaan hebben op de plaats die toen werd aangegeven door een grote blauwe steen die lag op een grenspunt van Oerle met Kneghsel.

De grote blauwe steen

De plaats waar de 'grooten blouwen steen' lag is bekend uit het kadaster en moet worden gesitueerd in de Molenvelden op circa 150 meter ten westen van het zuidelijk eind van de Banstraat. De steen markeerde een grenspunt van de gemeente Veldhoven en Vessem c.a. Aan de noordkant van dit grenspunt ligt Zandoerle, dat tot 1921 een deel was van de gemeente Oerle, en aan de zuidzijde grenst het kerkdorp Kneghsel, dat valt onder de gemeente Vessem c.a. In de zomer van 1970 is op brutale wijze deze steen gestolen. Op een zaterdagmiddag en onder de ogen van zo'n vijftien nietsvermoedende omstanders, die veronderstelden dat dit het werk was van een of andere officiële instantie, werd de steen in de bak van een laadschop geschept, op een vrachtwagen geladen en vervolgens afgevoerd. Een enkele dagen daarna ingestelde zoekactie door de gemeenteopzichter, heeft geen resultaat gehad.

Landmeetkundig is deze steen een aantal malen ingemeten, waarbij zelfs maten werden bepaald van de grootte ervan. Twee minuut veldwerken van het kadaster, d.d. 23 mei 1921 en 12 juni 1961, geven als een maat van de steen, gemeten in het verlengde van de meetlijn, respectievelijk 1,15 meter en 0,45 meter.¹³⁾

De afstand van dit door de steen gemarkeerde punt naar het hart van de Molenberg, waarop de molen in 1462 werd herbouwd, bedraagt hemelsbreed circa 450 meter. Dit komt ruwweg overeen met een loopafstand door de heide van 'ongeveer 10 minuten' waarover Rijken ons in zijn artikel schrijft. Merkwaardig hierbij is dat Rijken het wel heeft over overblijfselen van steen, ijzer, enz., die bij het graven te voorschijn zouden komen, maar dat hij zwijgt over deze tot de verbeelding sprekende grote blauwe kei.

We besloten de plek met de directe omgeving ervan, waar voorheen deze steen lag, aan een verkennend archeologisch onderzoek te onderwerpen.

Archeologische verkenning

Allereerst werd het kadastraal punt waar tot in 1970 de blauwe kei heeft gelegen aan de hand van de kadastrale veldwerken uitgezet. Deze meting is op 15 en 16 juli 1991 uitgevoerd door de Landmeetkundige Dienst van de gemeente Veldhoven.

Op 30 juli en 19 augustus 1991 voerden we ruim vijftig grondboringen uit (zie

INHOUDSOPGAVE

REGISTER

1992

INHOUDSOPGAVE 22e JAARGANG 1992

J.F.C.M. Bijnen	
— Het Koepeltje: een verdwijnend monument	26- 28
— Belgische vluchtelingen te Oerle in 1914-1918	49- 51
— Het begin van het moderne notariaat in Veldhoven	108-110
— De Voorraad (Veuraord) onder Oerle	155-158
M. Hulsen	
— Genealogische gegevens van familie Van de Sande	52- 53
J.P.J. Lijten	
— De kwartierschouten van Kempenland/schouten van Oirschot en hun stadhouders	5-25; 40- 48
— De financiering van de bouw van de Oirschotse St. Petruskerk 1463-1512	80-102
— Het ontstaan der schuttersgilden op het platteland van Noord-Brabant	119-141
— Kempische curiosa: 18. De tijd in oude tijden	30- 31
19. Van Oirschot naar Boulogne	55- 56
20. Getallen en cijfers in de loop der eeuwen	104-105
21. Oirschotse emigranten naar Frankrijk en elders	142-143
J. Neggers	
— Genealogie Neggers	145-154
J.M. Oomen	
— Koningszilver en andere gilde-uitrustingsstukken van het St. Jansgilde te Oerle	59- 76
C. Scholten	
— Huizen en hun bewoners te Oirschot van de zeventiende tot de twintigste eeuw:	
67. Nieuwstraat 13-15	32- 35
68. Torenstraat 4	111-114
Th. van Tartwijk	
— Parenteel van Henricus Gerardus van Tartwijk	57- 58

Diversen:

— boekaankondigingen:	
* Oog op Oirschot	29
* Veldhoven 70	54
* Het notariaat in Veldhoven	107
* Vladeracci tres, pater et filii, poeta latini Silvaeducenses cursussen: genealogie en oud schrift	144
— tentoonstelling: Monumenten in Veldhoven	103
	106

Gebruikte afkortingen:

armm.	armeester	schoolm.	schoolmeester
burg.	burgemeester	secr.	secretaris
e.v.	echtgenote van	top.	toponiem
Oi.	Oirschot	wed.	weduwe
past.	pastoor	weth.	wethouder
pres.	president	wnd.	waarnemend
rentm.	rentmeester		

A		Berendonck, Dirck Joordens van	143	Brakel, Philip Johan, baron van —, kwartierschout	43	Eersel	5-6,12,24,155
Aalst, heer van	zie Johan van der Cluse	Bergaigne		Brant, Jordaan		Eindhoven	6-8,11-12,23-24,30,43,64,66,69-71,74,94,108-110
Aarschot	123	— Henrick —, hoogschout in stad en meierij van 's-Hertogenbosch, kwartierschout	7-8,13,21,40-41,43	— zie Straten, Jordaan Brant van		— kapittel van	121
A(e)rts		— Henrick (junior, genaamd van Vladeracken) —, kwartierschout	41	Breda, kapittel van	121	— luitenant-drossaard van	zie Johan Leyten
— Herpert —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	64,75	Bergen (Mons)	143	Brederode, Johan Wolphart — gouverneur van 's-Hertogenbosch	13	Elderen, Henrica Maria van —, wed. J.J. van Haaren	113
— Jan —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	60,75	Bergen, Hubrecht van —, hoogschout van stad en meierij van 's-Hertogenbosch	10	Bressers, Jan Daendels, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	63,75	Elmpt, Jan van —, stadhouder van de kwartierschout	17
Alem, kapittel van	121	Bergen op Zoom	11	Bries, Petrus	50	Engeland	51
Allerheiligste Drieëenheid (beneficie)	124	— kapittel	121	Broeck, van den		Erven, Anthony Jan Anthony	143
Alpen	87	Bergeyk (schepenbank)	5-6,11,15,110	— Simon —, rentm. van Kempenland	7	Esch, van	
Ameyden, van der		Bergh, Bernard van den	30-31	— Willem (sr.) —, stadhouder van de kwartierschout	16	— Floris	55
— familie	128	Berk, Th. van den —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	72,75	— Willem (jr.) —, rentm.	16	— Franciscus	55
— Art Henrickssoen —, schepen van Oi.	100	Berkt, top. Oerle	155,158	Brussel	13-15,24,51,85,142	— Helena —, e.v. Hendrik van den Bichelaar	55
— Daniel —, collecteur van de inkomsten van de bisschop van Luik	93,100,127	Berne, abdij van	121	Bruynincx, Anthonis —, kanunnik	92	— Henrick —, rector	127
— Corstiaen —, kanunnik te Luik	128	Bernts, Arnt —, schepen van Oi.	100-101	Buckincx		Jaspar	55
Amsterdam	31	Berse, Philips Dirckszoon van	128	— Arnd Henrickszoon	142	— Jaspar Philipsen —, stadhouder van de kwartierschout	13,16
Ansems		Berwouts, Willem —, stadhouder van de kwartierschout	15	— Arnoldus Bartelszoon		— Johan —, kwartierschout	11
— Jacop —, schepen van Oi.	100	Best	30,81,90,124-125,132-133,136-137	— hoedemaker	142	Essens, Adriaan Andrieszoon	142
— Jordan	101	— rector van	81	— Job Janszoon	143	Europa	49
Antwerpen	49-51	Beyerd, huis te Oi.	83	Bullens, Petrus Mathiaszoon —, slotenmaker	142	Eijnden, Jan van den	51
Assendelft, Eustatius van —, kwartierschout	13,40	Beijsens, Antonij Cornelis —, bakker	113	Bijnen, Bartholomeus	8,21		
Asten	109	Bichelaar, van den		C	zie K	F	
Audenhoven, van		— Hendrik	55	D		Franciscanen, orde der	120
— Claus Thomassoen —, schepen van Oi.	101	— Maria Franchoise —, e.v. Guillaume Franchois Mouton	55	Dachverlies, Albert (Aelbrecht) —, kwartierschout	11-12	Franken, Jacobus	112
— Rutger Gosenssoen —, schepen van Oi.	101	— Petrus Henrickszoon	55	Das		Frankrijk	49,55,81,108,110,142
Averbode, abdij van	121	Bierings, Peer	28	— Martinus	50	Franse Revolutie	108
		Blaarthem	6	— Walter	50	Frenken, A.M.	15,127 130
B		Bladel	5-6,81,89	Deursen	34		
Baar, Hendrika Wilhelmina van	113	— past. van	81	Dinther, Matthias Hesselt van —, raad in de Raad van Brabant	25	G	
Basel	87	Blommers, Nicolaas	143	Dominicanen, orde der	120	Gaele, Jacobus van —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	64,75
Baijens		Boelaerts, Lenaert Lenaerts Dielis	143	Dooren-van Baar, register	5	Geertruidenberg, kapittel van	121
— Hendrik	31	Bogaers, Gerardus —, rector	28	Dooren (Doeren), van den		Gelder	143
— Jacobus —, rademaker	33-34	Bondt, Desiré de	51	— Jan —, roeddrager, clericus	123	Geldrop, van	
— Jacobus —, schoolhoofd in Deursen	34	Boort, Frank van —, deken	82	— Jan Janszoon —, rector	123	— Jacob	125
— Jacobus Jans	33	Boot, Amelrijk —, priester en kanunnik in 's-Hertogenbosch	130,135	Do(o)rmalen, van		— Jordan Janszoon kanunnik en kerkm.	84,93,125
— Jan Joseph	33	Bootsgasthuis (begijnhof)	130	— Jacob —, notaris	93,126	Gemert	30-31,109
— Johanna	33	Borchmans, Jan	93	— Jacob Jacobszoon	126	Gepkens, J. —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	73,75
— Johannes	33	Borgloon	123	— Jan Peters	143	Gestel	15
— Catharina	33	Bornbergen, Marcus van —, stadhouder van de kwartierschout	16	Drie Swanen, café te Oerle	66	Gestel, Ghysbert van —, priester en kerkm.	84
— Nicolaas	33-34	Boudaen, Balthasar de —, raad in de Raad van Brabant	25	Driemylen, van		— Henrick	93,129
Be(e)laerts		Boulogne	55	— Mechtildis, wed. van Henrick	93,129	Gillis, Corn.	25
— Henrick —, provisor en kerkm.	83	Bourbon, Ludovicus van —, bisschop van Luik	127	Duitsland	49,87	Goorsen, Heyndrick Jan —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	61,75
— Henrick Rutgerszoon —, pres. schepen van Oi., kerkm. H.Geeestm.	84,100,102	Bout, mr. Johan heer van Lieshout, kwartierschout	42-43	Dussen	121	Goos(s)ens	
— Margriet —, stichteress van het Beelaartshofje	93,131	Boxtel	23,30	Duytz, Eritius (Ericus) —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	63,75	— Aert —, past. te Knegsel	61,75
— Rutger —, schepen van Oi., kerkm.	84,128	— kapittel van	121	Dyck, Henrick van den	83,100-101	— Gerard —, griffier van Kempenland	25
Beelaartshofje	131	Brabant	131,142-143			— Gerit	21
Beerze (alias Greelmeker), Henrick van	127	— hertog van	5,87	E		— Henrick Claeus	125
Begijnhof	zie Bootsgasthuis			Echternach	131	Gouden Leeuw, Eindhoven	109
België	49,81,143					Grave, kapittel van	121

's-Gravenhage	7-8,25,43,45	Hermans, W.	69	Ishem	143	Kervendonck	143
Greelmeker	zie Henrick van Beerze	Hersel, van		Italië	81,87	Kessel, graafschap	143
Grieken	104	— Danel —, kanunnik en kerkm.,		Itsma, Wybrand van —, borgem van		Keulen	93
Grobbendonk, heer van zie Erasmus Schets		vice-deken	83-84, 100-101	Harlingen, kwartierschout en dijkgraaf		— domkapittel	89
Groenberg, huis te Oi.	42,44	— Loywich	101	van Kempenland	43	Keijsers, n.n.	64
Groenen, Lambert	51	Hert, Gysbert van der —, scholaster	134			Kleef, land van	143
Grote, Geert	89	's-Hertogenbosch	5,7,9,13,24,40-43,87,	J		Cleynaël (Cleymael, Cleynarts)	
Grote Aard (Oerle)	155		93,108,120,130,137	— Jan		— Jan	10
Grote Vliet	51	— meierij	5,7,9-10,13,24,40-41,43,93,120	— Karel Hermanszoon —, schepen		van Oi., kwartierschout	9-10,14
Gruyter, Geeraart die —, stadhouder		— kapittel	121	Cluse, van der		— Huybrecht —, heer van Waalre,	
van de kwartierschout	13	— kapitteldeken van de St.Jan		— Johan —, heer van Aalst, Waalre		en Valkenswaard	21
		zie Peter de Crom		— past. van		zie Aert Goosens	6,155
H		— gouverneur van zie Johan Brederode		Koenen		— Jan —, kwartierschout	6,10-11,14-15
Haaren, van		Heu, Baltazar le	66	— Jan —, stadhouder van de		kwartierschout	15
— Franciscus Aloysius Maria —,		Neusden, kapittel van	121	— Corstiaen —, kwartierschout		10,14	
slager	113	Heuvel, Zeelst	51	Coenraets, Jacobus —, stadhouder		van de kwartierschout	45-46
— Jacobus Josephus —, slager	113	Heuvel, Janus van den —, dir.		— Johan Willem Daniel —, stadhouder		Koepel, top. Veldhoven	28
— Johannes Alphonsus Maria		Boerenleenbank Oi.	94	van de kwartierschout		Koestraat, Oi.	45
slager	113-114	Heuvelmans, Walterus —, koning van		Julianus, kardinaal —, legaat van de		Colpin, Adolf	51
— Cornelis Adrianus —, mijnhout-		het St.Jansgilde (Oerle)	68,75	paus in Duitsland	87	Coudenberghé, Wouter Wouterszoon van	
handelaar	113	Heuy, Petrus Tobias van den —,				124	
Haarlem	143	burg. van Oerle	40-51	K		Coudewater, klooster te Rosmalen	124
Habraken, top. Oerle	157	Heyden, Elisabeth Antonia Adriana		Kalkar	143	Coppen, Arnoldus —, koning van het	
Hagen, J.	11	Henrica van der	114	Kalken, van		St.Jansgilde (Oerle)	65,75
Ham, Gerdina van —, wed. Johannes		Heym, Jan —, kwartierschout	9	— Daniel Aloysius —, fabrikant	34	Kort, J.M. de —, koning van het	
van de Loo	34	Heymans, W —, koning van het		— Maria Josephina Emmanuel	34	St.Jansgilde (Oerle)	73,75
Hansler (Dtsl.)	143	St.Jansgilde (Oerle)	66,75	Campinia	5	Korvezee, E. —, rijksarchivaris in	
Hapert	5-6	Hilvarenbeek	30,108-109	Kanters, Adriaen Willem	113	Noord Brabant	7-8,12,16
Harlingen, burgem. van	43,zie Wybrand	— kapittel van	121-122	Cantorij	93	Krieken, Dirk van der —, koning van	
van Itsma		— drossaard van zie Jacobus Coenraets		Casteren	5-6	het St.Jansgilde (Oerle)	66,75
		Hont, Jan Hendrix de	30	Cats, Abel van —, stadhouder van de		Krielen, Hendrien —, wed.	
Harnasmakers		Hoogeind, top. Oerle	50-51,155,158	kwartierschout	43	Jacobus Franken	112
— Henrick Jaspers	111	Hoogeloon	5-6,92,155	Kelder, top. Veldhoven	158	Crom, de	
— Maria Henrick —, e.v. Goort Jan		Hoogcasteren	155	Kelders, F. —, koning van het		— Aert —, kanunnik, kerkm.	84,93,131
Wuytens	111	Hoorn, van		St.Jansgilde (Oerle)	73,75	— Dirck —, priester, kerkm.	84
Haultepenpe, n.n.	11	— familie	50	Kempen	109	— Frans	50-51
Hedel, Godevart van —, pres. schepen		— Edmond —, electricien	51	Kempenland, kwartier	5-12,21-25,40-46,	— F. —, koning van het	
van Oi.	9	— Cornelia	50	81,104,109		St.Jansgilde (Oerle)	70,75
Heemschut	119	Hoppenbrouwer(s)		— schouten en hun stadhouders	5-20,40-48	— Peter —, kapitteldeken van de	
Heemskerck, Willem van —,		— Dirck die	101	— dijkgraaf van	zie Wybrand van Itsma	St.Jan te 's-Hetogenbosch	87,124
kwartierschout	42	— Thomas de —, stadhouder van		— aartsdiakenaat	127	Croy, Jacob —, kanunnik van de	
van Oi.	129	de kwartierschout	14	Kemps		St.Jan te Luik	129
's-Heerenvijvers, landgoed	98	— Eymbert	142	— Goyart Jacop	130	Cuijck, van	
Hees, top. Eersel	155	Francis z.v. Eymbert	142	— Jacoppen	101	— Jan Jansse Dielisse	32
Heikantsebaan, Veldhoven	156	Henrick Ghysbrecht —,		Kerkhof, herdgang	32,111	— Marie Cathrien —, e.v. Petrus	
Heilig Kruis (beneficie, altaar)	125,133	schepen van Oi.	101	Kerk-Oerle	155,157-158	van den Bichelaar	51
Heilig Sacrament, broederschap	133	Jan z.v. Eymbert	142	Kerckoerle, Jan Rugters van			
Heilige Drieëenheid, altaar	124	Joorden Dierck die —, schepen		secr. van Oi.	126	L	
Helmond	109	van Oi. H.Geestm.	100-101	Kers, de —, café te Oerle, voorheen		Laeck, Andries van der —,	
Helmont, Giselbertus van	124	Houben, L.G.A.	9,11	de Drie Swanen	66	pres.-schepen van Oi.	126
Henegouwen	129,142	Hout (Haut), van					
Henricks(soen)		— Dirck Jacobszoon	125				
— Hadewijch, wed. van Petrus —	129	— J.	70-71,74				
— Jacop	100-101	— Thomas	51				
— Petrus	129	Hove, Aert van den —, rentm.	16				
— Symon —, stadhouder van de		Hulpen, van der					
kwartierschout	15-16	— Francis —, vorster	142				
Herentals	12	— Cornelis —, wijnkoper	142				

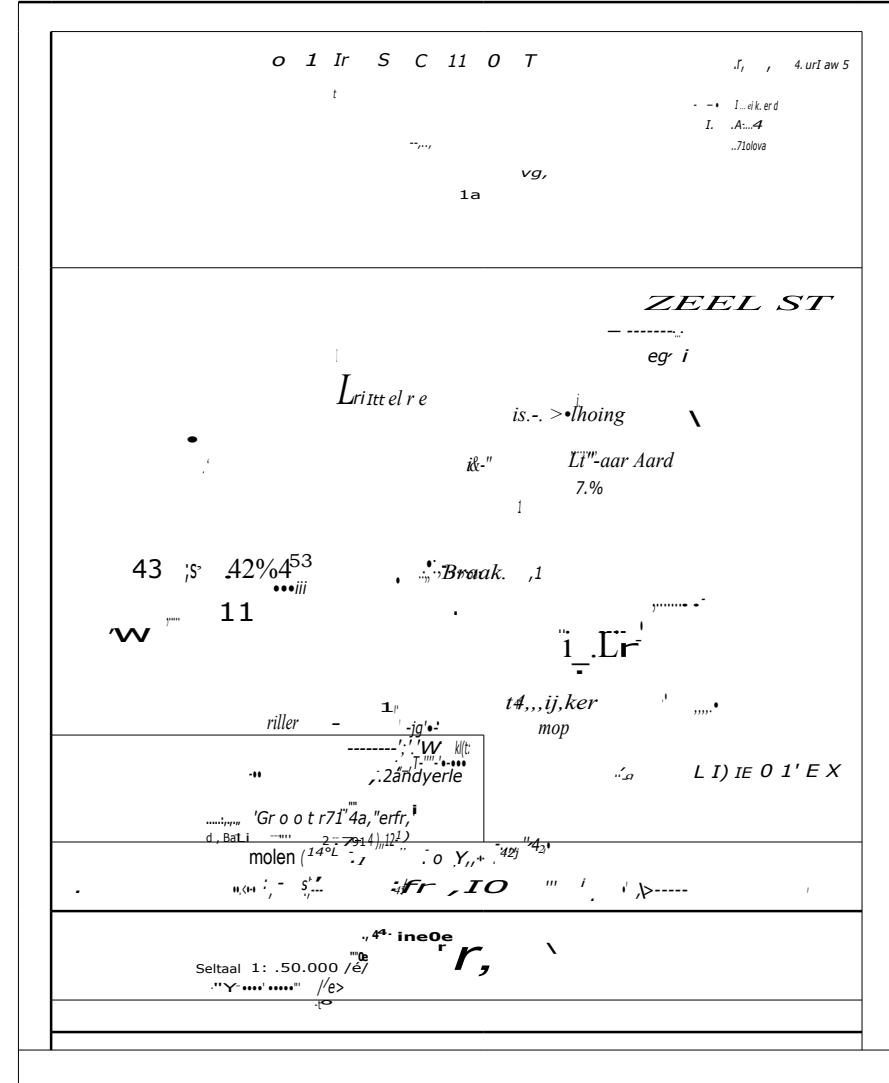
Lalier, Magdalena —, e.v. Jaspar van Esch	55	Maria Magdalena	128
Latijnse School te Oi.	105	Martini, Octaviaen — procureur	21,25
Lauvreys, Jean	50	Mathyssoen, Gherart	101
Leende, Willem Arts van —, kapitteldecken van Oi.	83,93,131	Meerveldhoven	49
Leermakers, Henrick —, notaris	13	Meierijsche Courant	51
Lemmens, Johanna —, e.v. Martinus Das	50	Mengelen	
Leuven	142	— Henrick Augustynszoon	127
Leyten, Johan —, luitenant-drossaard van Eindhoven	21	— Katharina, e.v. Henrick Aygustynszoon —	127
Liebregts, P.J.L. —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	70,75	Mercx	
Liempdt, Prijn Boudewijns van —, wed. Jaspar Wuytens	111	— Henrick Jan	111
Lieshout, heer van	zie Johan Bout	— Johanna Henrick —, e.v. Jacobus Franken	112
Lievelt, Ansem Jacobs van	126	— Johannes Hendricx	32
Limburg	81	Merode, van	
Lith	30	— Ferdinand	42
Lodewijk XIV, koning van Frankrijk	55,142	— Henrick I	15
Loenhout, van		— Rycalt V	15
— Antonius —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	69,75	Mesmeker, de	
— Francis —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	69,75	— Nicolaas	127
— Hendrik —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	67,75	— Philippus	93,127
Loenman, Jan —, rentm. van de hertog	157	Metser, Jan de —, vorster en secr. van Oi.	12,135
Lommel	5-6,24	Meulbracht, Jacob Peter Dirx van	143
Loo, van de		Michielsens	
— Johannes —, slager	34	— Anthonis	130
— Maria Cornelia —, e.v. Johannes Maria Jansen	34	— Eva, e.v. Anthonis —	130
— M. —, hoofdman van het St.Jansgilde (Oerle)	74	Middelbeers	5,81,89
Loos, Cornelia Henriette de wed. Johannes A.M. van Haaren	114	— pastoor van	81
Luchtenberch, Pieter van	21,25	Mierde, van de	
Luik	49	— H.J. —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	70,75
— bisdom	81	— C.M. —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	71,75
— bisschop van zie Ludovicus van Bourbon		Mierden, L. van de	82
— kanunnik te zie Corstiaen van der Ameyden, Jacob Croy, Jordaan Brant van Straten		Moescops, Marten —, pachter van de gemene middelen in Oi.	142
Lucassoen, Gielis	100	Mouton, Guillaume Franchois	55
Luxemburg (Litsemborg)	142		
Lijten, dr. M.J.H.A.	5		
		N	
M		Nahuys, van	
Maerselaar, Aelbrecht van den — schepen en kerkm. in Oi. 83-84,100-102		— Abraham	44
Maastricht, bisdom	81	— Jacobus —, stadhouder van de kwartierschout	44-45
Mainz, dom van	87	— Peter —, stadhouder van de kwartierschout	44
Mannekens, Alfons	50	Napoleon	110
Mansveld, graaf van	12	Nataels, Jan —, priester	101
Mariakerk (kapel)	82,88,92,123-124,129-130,132,134	Nederland	49,51,81,120
		Nederlanden, Zuidelijke	108
		Neer	143
		Neerpelt —, past. te zie Jordaan Brant van Straten	
		Neggers, genealogie	145-154
		Nieuwstraat, Oi.	32,35
		Nicolaers, Barbara	51
		Noord Brabant	81,108,121-122,138
		— Commissaris van de koningin	49

Nunen, Johannes Petrus Gerardus Franciscus Maria van	114
Nijsten, Gerard	90
O	
Oerle	5-6,8,12,15,23,26,28,49-51,59-74,108-110,156
— burg. van	
— zie Petrus Tobias van Hoey	
Oerle-Meerveldhoven, schepenbank	108
Oetelaar, van de	
— A —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	73,75
— wed. n.n.	51
Oirschot	passim
(half —)heer van	5,31,45,87,zie ook Martyn Christaen Sweerts
— schepenen van	8-9,14,142
— secr. van	6
— vorster van	7
— schout van	5-17
— stadhouders van de schout van	5-17
— kapittel van	81,85-86,89,91-92,121,123-124,131,134
— kapitteldecken van zie Willem Arts van Leende, Gerardus de Heer	
— past. in	81
Oirschotsedijk	156
Olislagers, W.H. —, koning en keizer van het St.Jansgilde (Oerle)	72,75
Onze Lieve Vrouw van de H.Eik	129,135
Onze Lieve Vrouw Broederschap (gilde)	119,129,135,137
Onze Lieve Vrouw (beneficie, altaar)	128-132,135
Oost-, West- en Middelbeers (de Beerzen)	5,6,10,15
Oostenrijk	49
Oude Hoeven, top. Oerle	157
Oude Kerkstraat, Oerle	50-51
Ouers, Jan Wouters van	66,75
Overbeek, Anthonis Adriaens van	111
Oyen, heerlijkheid	41
P	
Parma, hertog van	11-12
Parijs	49,142
Peelland, kwartier	9,109
Petrus, apostel	124
Philips de Goede	88,157
Philipsen, Adriaen —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	61,75
Posson, Clemence	50
Postel, abdi van	121
Prouveur, Franchois —, kwartierschout	12-13,15-17,144

R	
Raad van Brabant	7,14-15,21,24-25,41,45
Raymakers, n.n. —, arts	49
Renders, Martinus	50
Reusel	5-6
Robillart	
— Jan Natael —, kanunnik en kerkm.	83-84
— Natael —, kanunnik en kerkm.	84
Rode Kruisvereniging (Oerle)	49
Rome (Romeinse rijk)	91,81,104
Romme, C.	120
Roose, n.n.	12
Rooy, Wilhelmus van —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	67,75
Rooymans, P.J. —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	69,75
Rosmalen	124
Roy	
— Arnoldus Hendrix de	31
— Maria de —, e.v. Franciscus van Esch	55
— Petrus de	51
— Peter Leenderts van hoedenmaker	142
Rijksmuseum (Amsterdam)	80
Rijnland	143
Rijsingen, Louis van —, priester	134
Rijssel	142
Rijt, Hendrik van der —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	68,75
S	
Sande, van de	
— familie	52-63
— W —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	72,76
Zand-Oerle	50,74,155
Zandvoort, G.C. van —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	74,76
Sangers	
— Johannes Baltus —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	64,76
— Johannes Peeters —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	63,76
Schepens	
— Gysbert Henrikszoon —, slager	142
— Corstiaen Peter Willem —, koperslager	142
Scherpening (Oerle)	156
Schets, Erasmus —, heer van Grobbendonk, kwartierschout	12
Schippers	
— Petrus	51
— Theodorus Christiaan —, koning van het St.Jansgilde (Oerle)	64,76
Schoenmakers, Henricus	35
Zeeland	81,131

Zeelst	6,51,108-110,156-157	Smeeds, Cornelis — , secr. van Oi.	123
— secr. van	zie J.F. de Wit	Smets, Alfons	50
Zengers, C. — , koning van het St.Jansgilde (Oerle)	69,76	Smits	
Servië	49	— A. — , koning van het St.Jansgilde (Oerle)	68,76
Sgraets, Aert	12	— Goossen Goort — , koperslager	142
Sint Ambrosiusgilde (Oi.)	136	Smuelders, Derck Jansen — , koning van het St.Jansgilde (Oerle)	62,76
Sint Andriesaltaar	133	Snepschoet, Thomas van de — , priester, kerkm.	84,126
Sint Anna (beneficïe, altaar)	125,133,136	Soigni	143
Sint Annagilde (Best)	133,136	Spanje	11
Sint Annakapel	133,136	Spapen	
Sint Anna en Oda (beneficïe)	93,131	— Cornelis Peter	32
Sint Anthonis (fundatie)	133	— Peter Cornelis	32
Sint Barbara (fundatie, beneficïe)	93,127-128	Spapens, Laureys Peter — , hoefsmid	142
Sint Barbaragilde (01.)	93,128,130,136-137	Spiers, dom van	87
Sint Brigida (fundatie, beneficïe)	123	Spijker, Engelbert van den — , kanunnik	93
Sint Dingen (altaar)	133	Staessen, Jan Janssens — , koning van het St.Jansgilde (Oerle)	61,76
Sint Dymphna (altaar)	133	Stabroek	143
Sint Eligius (beneficïe)	93,127	Stadecker, van den	
Sint Gondolphus (altaar)	133	— Danel — , pres. schepen van Oi., kwartierschout (?)	9
Sint Hubertus (beneficïe)	93,131	— Jan — , pres. schepen van Oi.	9
Sint Jan Baptist (fundatie)	135	— Rutger — , kwartierschout	9
Sint Jan Baptist, gilde (— , de oude schut) (Oi.)	135,137	Staten Generaal	7,13,31,40-41,43
Sint Jan Evangelist, kapel	129	Steenbacker, Willem Jansen — , koning van het St.Jansgilde (Oerle)	62,75
Sint Jansgilde (Oerle)	10,59-76	Steenbergen, kapittel	121
Sint Joris (Georgius) (fundatie, beneficïe, altaar)	121,128,131-132	Stockelmans	
Sint Joris-gasthuis	83,92	— Henrick — , priester, kerkm.	84
Sint Jorisingilde (Oi., dorp)	14,132,136-137	— Herman	32
Sint Jorisingilde (Straten)	14,132,136-137	— Johan	21
Sint Catharina (fundatie, beneficïe, altaar)	130-131,145	Straten, herdgang	14,132,136
Sint Catharinagilde (01.)	93,130,135-137	Straten, Jordaen Brant van — , past. van Neerpelt, kanunnik te Luik	123,129
Sint Crispinus en Crispianus (fundatie, beneficïe)	93,127	— fundatie	123
Sint Lucia (altaar)	133	Strijbos, H. — , architect	84-85
Sint Martinus (beneficïe)	129	Strijbosch, Peter — , stadhouder van de kwartierschout	16
Sint Monolphus (altaar)	133	Strijpsebaan	158
Sint Nicolaas (beneficïe)	129	Zuetrix	
Sint Odulphus (fundatie, beneficïe)	124-125,129	— Elisabeth d.v. Jan — , wed. Daniel van Vlierden	125
Sint Odulphusgilde (Best)	10,125-126,136-137	— Jan	125
Sint Odulphuskerk (kapel)	90,124-126,129	— Margaretha	125
Sint Oedenrode	23,109	Zwaan, de — , restaurant	105
— kapittel	121-122	Swarte, Daniel de — , stadhouder van de kwartierschout	45
Sint Petrus (beneficïe)	93,128-129	Sweerts (de Landas)	
Sint Petrusgilde (Oi.)	137	— Martijn Christiaan heer van Oi., kwartierschout	41-42,44-45
Sint Petruskerk	7,9,31,80-84,88-99,94,100,102,123,125,128-130,136	— familie	31
Sint Pieter (Rome)	91	Swinnen, Sebastiaan	133
Sint Sebastiaan (fundatie, beneficïe)	93,126-127	Sijmens	
Sint Sebastiaan gilde (Oi.)	126,136-137	— Helleken, e.v. Tonis —	60
Sint Willibrord (beneficïe)	93,131	— Tonis	60,76
Sloetmekers, Henrick	124		

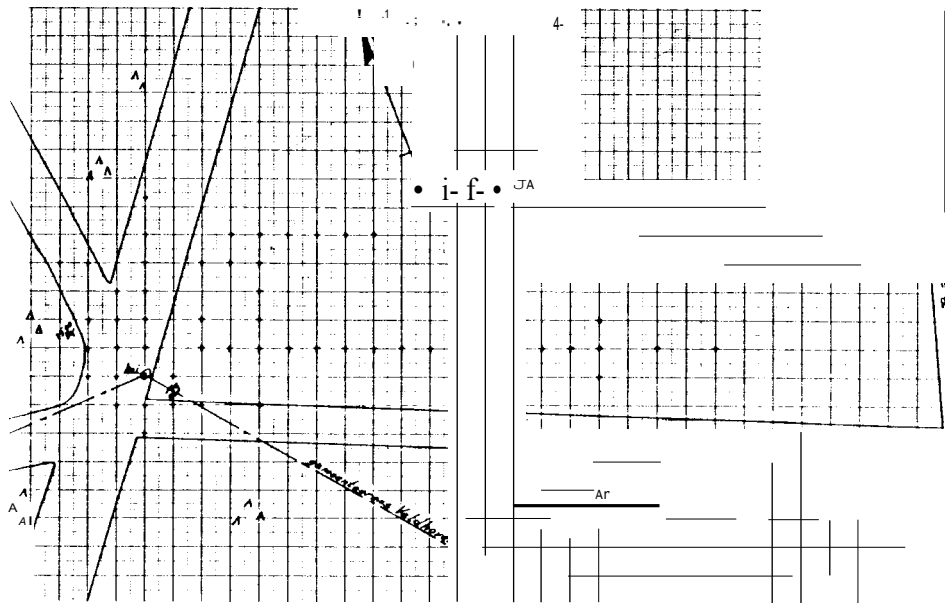
T		Voorraad, gemeijnt	155,157-158
Tafel van de H.Geest,		Voorraad, tuindersvereniging	158
Oirschot	90-93,105,133	Vos	
Tartwijk, fam. van — , genealogische gegevens	56-58	Happo Jan — , schepen van Oi., kerkm., H.Geestm.	83-84,102
Tempelaar, Abraham — , stadhouder van de kwartierschout	41,43-44	— Henrick — , kanunnik	93,129
Thielen, W.	73-74	— Jan Willem — , pres. schepen van Oi., kerkm.	84
Thomas, Pierre	51	Natael Adriaanszoon — , stadhouder van de kwartierschout	15
Tielens, Joseph	50	Willem — , priester	125,134
Tongeren, bisdom	81	Willem Janszoon	128
Tongerlo, abdij van	121	— Willem Willem — , schepen van kerkm.	84
Torenstraat, Oi.	111	Vrede van Munster	13,41
Twaalf Apostelen (beneficïe)	93	Vries, Simon de — , notaris te Waalre	110
Twaalfjarig Bestand	13	Vroom, W.H. — , hoofd afd. Ned. Geschiedenis van het Rijksmuseum	80,85
		Vijverbergje, top. Ve.	28
u			
Uden	143	w	
Utrecht, bisdom	80-81,86-89,91	Waalre	110
		— heer van	zie Huybrecht van der Cluse, Johan van der Cluse
v		Walraven, Marcelis — , stadhouder van de kwartierschout	10,14
Valck, huis te Oi.	14	Weert	143
Valkenswaard	6	Welschap, vliegveld	28
— heer van	zie Johan van der Cluse	West-Europa	81,104,120
Velden, Jan van der	109	Willemssoen, Jan — , H. Geestm.	102
Veldhoven (— Meerveldhoven)	6,108-110,158	Wintelre	6,26,81,89,155
— secr. van	zie J.F. de Wit	— past. van	81
Veldhoven — Zeelst — Blaarthem, schepenbank	108	Wit, Johannes Franciscus de — , secr. van de schepenbank Veldhoven-Zeelst-Blaarthem, secr. van de gemeenten Veldhoven-Meerveldhoven en van Zeelst	109-110
— secr. van	zie J.F. de Wit	Witman, Clemens	51
Ven, van de		Worms	
— Johannes — , koning van het St.Jansgilde (Oerle)	67,76	— dom	87
— Christiaan — , koning van het St.Jansgilde (Oerle)	66,76	— concordaat van	120
— Cornelis Adriaanszoon	142	Wouw, Johannes Cornelis van de	35
— Peter Aerts Reyniers	143	Wuytens	
— Petrus Franciscus — , koning van het St.Jansgilde (Oerle)	67-68,76	— Anneken d.v. Jaspar — , e.v. Henrick Jan Mercx	111
Venne, Henrick van den — , schepen van Oi., kerkm.	84,100	— Goort Jan	111
Verkuijlen		— Jaspar	111
— Adriana	50	Wyer, Bernard van de — , geestelijke	14
— Johanna — , e.v. Alfons Mannekens	50		
Vermeulen, Adrianus	50		
Versailles	55		
Vessem	6,81,89,109,155		
Vladeracken, Hendrik van			
— zie Hendrik van Bergaigne			
Vlemmincx, Merten — , priester en kerkm.	84		
Vlierden	59		
Vlierden, van			
— Daniel	125		
— Richard (Rijkart)	12,60,76		
Vloeten, Willem Henrickssoen van der — , schepen van Oi.	100		

Afbeelding 1. Kaart van de (voormalige) gemeente Oerle, met daarop aangegeven het grenspunt 'termeulenpael van Sandt Oers', de plaatsen waar de molen stond tussen 1462-1914 en 1914-1933 en de Banstraat (vroegere 'Meulenstraat'). Gemeenteatlas van Noord-Brabant, door J. Kuiper, 1866.

afbeelding 2). Geprobeerd werd op deze wijze inzicht te krijgen in de bodemstructuur en eventueel te stoten op bodemverstoringen van menselijke activiteiten die

in verband zouden kunnen worden gebracht met een molen. De dikte van de dekzandlaag ligt tussen 25 en 60 cm. In de ongestoorde grond werden geen bouwkundige aanwijzingen of bodemverstoringen aangetroffen.

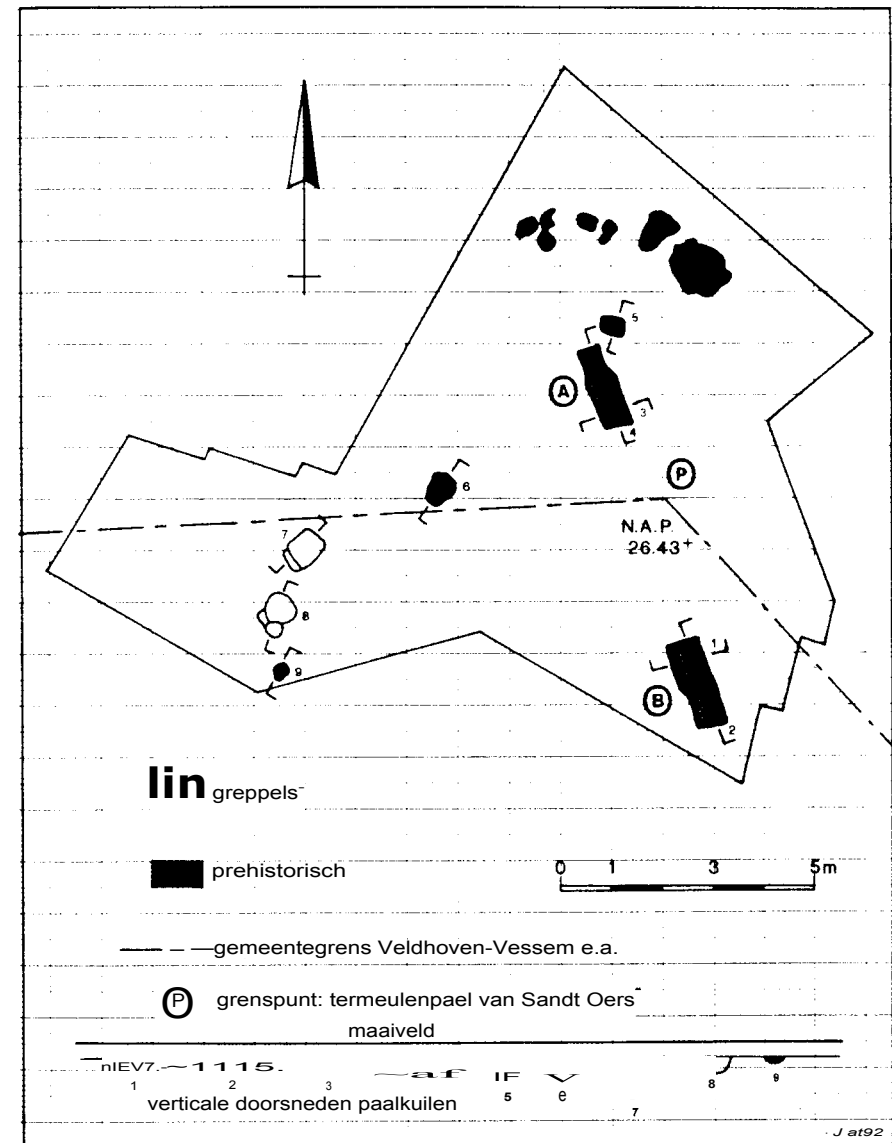

Afbeelding 2. Situatietekening van de grondboringen.

Vervolgens werd op 8 augustus 1992 rond het bewuste punt over een oppervlak van circa 40 m² de toplaag verwijderd. We troffen een veertigtal brokstukken basaltlava aan die onmiskenbaar hebben toebehoord aan een maalsteen. Twee stukken vertoonden het profiel van het scherpstel van een molensteen en één stuk heeft deel uitgemaakt van het (krop)gat van een maalsteen. Verder vonden we aardewerkfragmentjes en klompjes roestig ijzer (spijkers e.d.). Opmerkelijk waren de bodemsporen van twee nagenoeg rechthoekige 'greppels' (zie afbeelding 3, A en B). In de vulling van 'greppel' A zaten stukjes aardewerk en klompjes ijzerroest; in 'greppel' B troffen we een stuk van een maalsteen aan.

De aardewerkfragmenten bestonden in hoofdzaak uit steengoed met ijzerengobe en blauwgrijs (Elmpter-achtig) aardewerk. Het aardewerk wordt gedateerd in de hele 14e en in de 15e eeuw. De 'greppels' A en B zouden kunnen zijn ontstaan door het verdiept leggen van liggerbalken ter ondersteuning van één van de kruisplaten van de onderbouw van een standerdmolen. De twee andere liggerbalken die dan haaks hierop hebben gelegen, kunnen in dat geval óp de grond zijn gelegd, waardoor het hoogteverschil van de kruisplaten is opgevangen. We refereren in dit verband aan de teerlingen die twee-aan-twee haaks op elkaar ook steeds van ongelijke hoogte zijn.

Naar aanleiding van de hiervoor beschreven gegevens voerden we op 22 augustus

Afbeelding 3. Plattegrond van de bodemsporen rond het grenspunt 'termeulenpael van Sandt Oers'.

daaropvolgend een tweede verkenning uit. Doel hiervan was voornamelijk de bodemsporen nog eens te bestuderen en na te gaan of er mogelijk sporen van paalgaten zouden zijn die kunnen hebben gediend voor kruipalen of i.d.

Opnieuw vonden we stukken molensteen van basaltlava, ruim zestig, waaronder dertien met profiel van scherpstel. De aardewerkfragmenten die we opspoorde waren van dezelfde categorie als die uit de eerste verkenning, met incidenteel enkele scherfjes uit recentere tijd: 16e/17e eeuw. Verder nog brokjes ijzerroest van spijkers e.d.

Het vondstbeeld van deze verkenning was identiek voor wat betreft soort en datering met de bevindingen uit de eerste verkenning. Alle vondsten kwamen uit hetzelfde opgravingsniveau: circa 30 cm onder het maaiveld.

Eveneens sneden we een vijftal 'paalgaten' aan (zie afbeelding 3, nummers 5 t/m 9). In de vulling hiervan werden geen vondsten gedaan. De vullingen van de kuilen nummers 7 en 8 waren te recent om in verband te brengen met de tijdsperiode van de molen. De vullingen van de kuilen 5, 6 en 9 bestonden uit zwarte grond en zouden kunnen dateren uit de molenperiode.

Tot slot vermelden we een opmerkelijke vondst op circa 5 meter ten noorden van het grenspunt. Hier troffen we een aantal bodemsporen met resten houtskool aan, waartussen prehistorische aardewerkscherven. Dit aardewerk lijkt afkomstig van twee afzonderlijke potten. Tussen een concentratie van deze scherven lagen twee stukken bewerkt natuursteen: één met de kenmerken van een slijpsteen en het andere stuk waarschijnlijk toebehoord hebbende aan een wrijfsteen. Verder twee artefacten van vuursteen. Deze prehistorische vondsten kunnen er op wijzen, dat hier een grafheuvel of een nederzetting heeft gelegen uit de Vroege/Midden Bronstijd.

Het archeologisch vondstmateriaal

Het vondstmateriaal uit deze twee verkenningen, dat werd aangetroffen in het scheidingsvlak van de toplaag met de ongestoorde ondergrond, bestaat uit:

molensteen

107 brokstukken en -stukjes variërend in grootte van een vuist tot enkele kubieke centimeters, waaronder:

- 1 fragment met op één vlak kerven van recht pandenscherpstel (zie figuur 4A);
- 5 grote brokken met aan één zijde grove ruggen van scherpstel (zie figuur 4B);
- 10 kleinere brokken met eveneens half rond scherpstel; 1 fragment met een ronding die deel heeft uitgemaakt van een kropgat met een diameter van circa 30 cm.

Het materiaal van deze maalsteenbrokken heet tefriet en is algemeen bekend als basaltlava. Het is afkomstig uit het Duitse Eifelgebied.

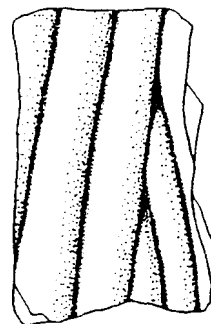
Het totaalbeeld van de molensteenfragmenten laat zien dat zij hebben toebehoord aan verschillende maalstenen.

overig

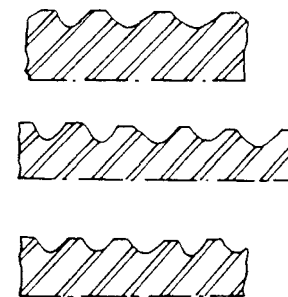
wetsteen, lengte 10 cm (afgebroken).

metaal

ruim 70 klompjes ijzerroest ter lengte van 3 à 5 cm, waarschijnlijk van spijkers of i.d.; 1 brokje lood.

Figuur 4A. Recht pandenscherpstel.
Schaal: 1:2.

Figuur 4B. Profielen van het scherpstel.
Schaal: 1:2.

aardewerk

1 voet van een kan, steengoed, datering XIV b/c;

40 fragmenten blauw-grijs baksel; zeker geen Elmpt (o.a. voet met standlob).

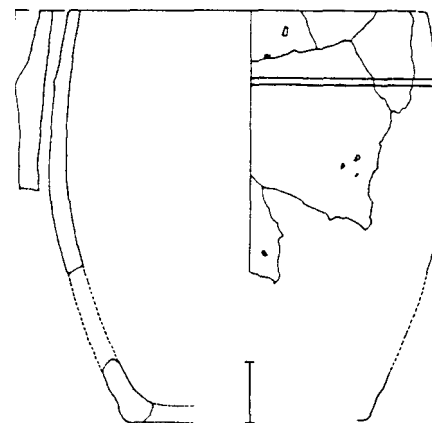
Datering: XIVB-XV; 8 fragmenten steengoed licht-grijs. Datering: XIVB-XV;

35 fragmenten roodbakkerend keramiek waaronder: rood-oranje baksel met spat-ten ijzerengobe. Datering: XV-tot in XVII;

28 fragmenten bruin-rood baksel en steengoed. Datering: XIVB-XV.

prehistorisch⁴

69 fragmenten (waaronder 4 randen) van met grof kwartsgruis verschaald aardewerk, die na reconstructie een 21 à 22 cm hoge pot laten zien met ronde overgang van buik naar schouder en een horizontale stafband. De kleur varieert van grijsbruin tot zachtrose. Datering: Vroege/Midden Bronstijd (2100-1200 v. Chr.), waarschijnlijk een zogenaamde Drakenstein- en Larenpot (zie figuur 5);

Figuur 5. Schaal: 1:4.

21 fragmenten van met grof kwarts- en potgruis verschaald aardewerk, grijs tot grijs-bruin, vrij dik, omstreeks 1,5 cm, met zwarte binnenlaag, ruw wandoppervlak die licht besmeten is. De vorm van de pot is met de aangetroffen scherven niet te reconstrueren;

slijpsteen van natuursteen (een zogenaamde naaldenslijper); 2 artefacten van vuursteen, waarvan 1 van Rijckholt vuursteen (3200-? v. Chr.); stuk natuursteen van waarschijnlijk een wrijfsteen; 1 brok natuursteen, 2,5 cm dik, met vlakke boven- en onderkant.

Samenvatting en conclusies

Inventarisatie van de bevindingen uit het historisch en archeologisch onderzoek naar de vroegere standerdmolen van Oerle wijst uit, dat op het punt genaamd '*termeulenpael van Sandt Oers*' tot in 1462 de windmolen heeft gestaan.

Bewijzen hiervoor vonden we in een oorkondevermelding waar met betrekking tot dit punt staat, dat daar eertijds de windmolen stond, én: de grote hoeveelheid brokstukken die hebben toebehoord aan meerdere molenstenen. De op deze plek aangesneden 'greppels' kunnen zijn ontstaan doordat de uiteinden van de kruisplaten van de molen steunden op houten blokken gedeeltelijk verzonken en aangeaard in de bodem: dus dat deze einden niet steunden op gemetselde teerlingen.

De datering van de aangetroffen aardewerkfragmenten sluit aan bij het vermoeden dat de molen tenminste op deze locatie stond vanaf omstreeks 1360.

Lange tijd heeft de molen hier een grenspunt gevormd tussen Oerle en Knegsel. Dit had tot gevolg, dat, na de verplaatsing van de molen, men op die plek een zware kei heeft gelegd ter markering van dit grenspunt.

In 1462 is de molen verplaatst naar een gunstiger plek voor windvang.

Verondersteld mag worden, dat op grond van de datering van de bouwstenen, de kruisplaten van de molen hier aanvankelijk ook steunden op houten blokken, die omstreeks 1500 vervangen werden door gemetselde teerlingen.

De Stichting Historisch Erfgoed Veldhoven beijvert zich om op het aloude grenspunt '*termeulenpael van Sandt Oers*' een (nieuwe) steen te leggen om hiermede de plaats waar eertijds de molen stond en tot voor circa twintig jaar een grenslei lag, voor het publiek zichtbaar te maken.

NOTEN

1. Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland (S.A.R.E.K.), Oirschot: Oud-administratief en rechterlijk archief (O.A. en R.A.) Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 12. De tekst van deze oorkonde is gepubliceerd en van commentaar voorzien in: Lijten, J., De uitgifte der gemeenten van Veldhoven. In: *Campinia* 19 (1989),-p. 194-196.
2. Idem, m.n., Lijten, *Campinia* 19 (1989),-p. 195.
3. Idem,-p. 197-198.

4. Tekst gepubliceerd in: Welvaarts, Th.I., *Geschiedenis van Bladel en Netersel naar de archieven van Postel's abdij*, Eindhoven 1890,-p. 161-163 (integrale tekst naar het origineel, echter zonder de datum om te rekenen).
5. Idem.
6. Rijken, C., De banmolen van Oerle. In: *Taxandria* 22 (1915),-p. 262-263. Originële acte in: Archief Abdij Postel, charters Oerle 40.
7. Zie noot 3, m.n.,-p. 197.
8. Zie noot 6, m.n.,-p. 263.
9. Archief Abdij Postel, charters Oerle 47 (origineel).
10. S.A.R.E.K., Oirschot; O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 281, fol. 183vo-184.
11. Rijken, a.w., m.n.,-p. 263.
12. Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch: Charters Provinciaal Genootschap, [inv. nr.](#) 864, kaartendepot, kast 33, lade 20.
Eveneens berust een oorkonde met dezelfde tekst in: S.A.R.E.K., Oirschot: O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 21; een afschrift van deze oorkonde is ingeschreven in een protocol dat zich bevindt in hetzelfde archief, inv. nr. 293, fol. 157-166.
13. Archief Dienst van het Kadaster en Openbare Registers te Eindhoven: minuutveldwerken, dienstjaar 1922, nr. 45, d.d. 23 mei 1921 en dienstjaar 1962, nr. 98, d.d. 12 juni 1961.
14. Met dank aan drs. Nico Arts, stadsarcheoloog van Eindhoven en Helmond, voor het determineren van deze prehistorische vondsten.

COLOFON

Dit historisch en archeologisch onderzoek kwam tot stand mede door de inzet, adviezen en hulp van meerdere personen en instanties.

Hier dienen te worden genoemd: De Archeologische Groep Oerle, met name: Frans Klaassen, Dré Verhagen, Sjef Gijbels, Jacques van Kessel, Herman Kootkar en Jan Geerts; Harrie Kanters uit Goirle, bodemkundige; Harry Crauwels en Wil van Ampting, landmeters; Nico Jurgens uit Valkenswaard, molenkundige informatie; fa. Jos Bierings uit Oerle, graafwerkzaamheden; Antoon Verspaandonk, onderzoek met metaaldetector; Theo en Gerard van der Sagen van Camping Molenvelden; drs. J.P.J. Lijten van het Streekarchief Regio Eindhoven-Kempenland, voor het kritisch doornemen van de tekst.

III. KEMPISCHE CURIOSA 22

EEN OIRSCHOTSE COMPONIST IN ROME CHRISTIAEN VAN DER AMEYDEN

door J. Lijten

Christiaen van der Ameyden stamt uit de meest bekende tak van deze voor-
aanstaande Oirschotse familie, die later haar beginletter verloor en thans nog
in Oirschot en ver daarbuiten bekend is als van der Meyden. De stamvader van
deze tak was Daniel, de overgrootvader van onze Christiaen. Daniel was collec-
teur van de inkomsten van de Luikse bisschop Lodewijk van Bourbon in het
aartsdiakenaat Kempenland en had als zodanig vele invloedrijke relaties))

Daniel had drie zonen van zijn eerste vrouw, Aleyt Bacx, Jan, kapitteldeken in
Eindhoven, Mr. Aert, wiens nakomelingen belangrijke ambtelijke functies ver-
vulden tot ver buiten Oirschot en Mr. Corstiaen; daarnaast nog een zoon van
zijn tweede vrouw, Maria Vos, ook Aert (jr.) genoemd. Mr. Corstiaen was eerst
kanunnik van Sint Cathrien te Eindhoven en later van Sint Maarten te Luik.²⁾
Hij had zich echter niet zo voorbeeldig aan het celibaat gehouden en meerdere
kinderen verwekt bij zijn huishoudster, Catharina, die een natuurlijke dochter
was van de Oirschotse priester, Peter Bressers.³⁾ Deze Catharina kocht op 12
oktober 1502 het huis 'Den Engel', thans Nieuwstraat 3 en 5, voor haar en haar
natuurlijke kinderen, verkregen bij Mr. Corstiaen van der Ameyden.⁴⁾ Deze kin-
deren waren Corstiaen, die later priester was in Oirschot,³⁾ Daniel, die later rector
was van het door zijn grootvader gestichte beneficie van Sint Barbara,⁵⁾ maar
vermoedelijk buiten Oirschot woonde, aangezien hij daar verder niet gespeurd
wordt, en Peter, die heel zijn leven in 'Den Engel' bleef wonen en dan ook dik-
wijls 'Peter in den Engel' genoemd werd.³⁾

In 1526 was Peter gehuwd met Barbara, dochter van Mr. Andries Janszoon van
Diessen en diens vrouw Katelijne, hetgeen bekend is doordat hij toen betrokken
was bij de afwikkeling van de nalatenschap van zijn schoonvader.⁶⁾ Uit dit hu-
welijk kennen wij Christiaen en Margriet.³⁾ Aangezien de Oirschotse bronnen
verder zwijgen over deze kinderen, kunnen wij slechts veronderstellen, dat Christi-
aen daar tot de choralen behoord zal hebben. Dat waren in Oirschot vier jongens
van de Latijnse school, die een speciale opleiding ontvingen als voorzangertjes
in de kerk. Zijn verdere muzikale opleiding heeft hij genoten bij zijn oom, die
kapelaan en cantor was aan de Lieve-Vrouwe-kerk te Antwerpen.⁷⁾ Dit zal ver-
moedelijk Daniel, de broer van zijn vader, geweest zijn, die reeds genoemd is.

Christiaen werd te Rome in 1564 aangenomen als zanger van de Sixtijnse kapel
en na ontslag van dertien zangers vanwege bezuinigingen opnieuw in 1572. Hij

kreeg daar leidende functies en werd in 1583 aangesteld tot dirigent. Zijn ge-
boortejaar wordt gesteld op 'ca. 1534'.⁸⁾ Daar hij echter in 1596 gepensioneerd
werd, hetgeen gewoonlijk op zeventigjarige leeftijd geschiedde, achten wij het
waarschijnlijker, dat hij geboren is in 1526.

Christiaen van der Ameyden heeft muziek gecomponeerd in de geest van de laat-
Vlaamse polyphonie. Enkele madrigalen van hem zijn dan ook uitgegeven in
1570 in Venetië in een bundel madrigalen van Orlando di Lasso.⁹⁾

Van de door hem gecomponeerd religieuze muziek zijn in de Vaticaanse biblio-
theek in handschrift bewaard een Magnificat en een Missa 'Fontes et omnia quae
moventur in aquis'.⁸⁾ Het Magnificat werd op 23 december 1992 uitgevoerd in
Oirschot door het Haarlemse koor Douce memoire.

Christiaen van der Ameyden heeft zich in Rome verdienstelijk gemaakt voor de
pelgrims uit het Duitse Rijk, waartoe in die tijd ook de Nederlanden gerekend
werden. Hij vervulde een bestuursfunctie in hun pelgrimshuis 'Santa Maria dell'
anima', waaraan hij ook een belangrijke legaat naliet.¹⁰⁾

Na een lang leven in Rome, waar zijn zuster Margriet zijn huishouding verzorg-
de, stierf hij op 20 november 1605 en werd in de kerk van Santa Maria dell'
anima begraven, waar zijn gedenksteen nog aanwezig is.¹¹⁾

NOTEN

1. A.M. Frenken, Documenten betreffende de kapittels van Hilvarenbeek, Sint-
Oedenrode en Oirschot, 's-Hertogenbosch 1956, blz. 185.
2. A.M. Frenken, Genealogieën van eenige voornamen aan elkaar verwante Meierijsche
geslachten, 's-Hertogenbosch 1918, blz. 5 e.v.
3. Frenken, Genealogieën, blz. 6.
4. Oirschots schepensprotocol van 1502, fol. XLII.
5. Frenken, Documenten, blz. 186.
6. Oirschots schepensprotocol van 1526, fol. LX.
7. Biographie nationale de Belgique, Bruxelles 1866, kol. 261.
8. Die Musik in Geschichte und Gegenwart, kol. 180.
9. Biographie, kol. 262.
10. Dr. M.P.M. Muskens, Op bedevaart, voor studie, voor overleg in Rome, 2e druk,
Rome 1988, blz. 48 - 69.
11. Muskens, Op bedevaart, blz. 67.

IV. ENKELE SPIELEREIEN VAN JODOCUS DE WEERDT IN HET OIRSCHOTSE ARCHIEF

door drs. M. Verweij

De ondertekening van het Twaalfjarig Bestand in april 1609 betekende voor heel het betrokken gebied een grote opluchting en vreugde welke zich vertaalde in een reeks van gedichten en afbeeldingen van allegorische aard. Met name in de Zuidelijke Nederlanden waartoe de Meierij van 's-Hertogenbosch in die tijd behoorde, werd het bestand vol verwachting ontvangen. Hier was ondanks het oorlogsgeweld en de continue dreiging enkele jaren reeds een heropleving aan de gang onder het vaandel van de Contrareformatie en onder leiding van de Aarts-hertogen Albrecht en Isabella die ongeveer als souvereinen over de zuidelijke gewesten regeerden. Het herstel van de vrede, zoals men het toen zag, zou deze ontwikkeling slechts kunnen bespoedigen, terwijl het katholicisme gered was nu de calvinistische noordelijke Republiek geen actieve bedreiging meer vormde. Reeds enkele malen hebben wij erop gewezen hoe ook ten onzent een door de Contrareformatie en de Aartshertogen bezielde, fervent katholieke en duidelijk anticalvinistische en antistaatse sfeer heerste¹⁾: de verovering van 's-Hertogenbosch, 20 jaar na het sluiten van het bestand, en de Vrede van Munster, bijna 40 jaar na het bestand, werden in de Meierij allerminst als een bevrijding ervaren, integendeel: de mentaliteit was door de sfeer in het tijdvak 1585-1629 zo getekend dat daar nu nog altijd overduidelijke sporen van te vinden zijn en dat de provincie Noord-Brabant, en speciaal de oostelijke helft, door deze geest samen met de sfeer van de generaliteitsperiode getekend blijft. Het loont dan ook zeker de moeite om sporen van de sfeer van dit tijdvak te onderzoeken, sporen welke voor deze periode uiteraard op de eerste plaats Latijnstalig zijn.

Een van de uitingen van vreugde zoals boven bedoeld was een boekje van 54 pagina's, bij Plantijn te Antwerpen in 1609 van de pers gekomen onder de titel **Concordiae belgicae panegyricus Parnassicus** van de hand van Jodocus de Weerdt, syndicus of pensionaris van Antwerpen. Van het leven van De Weerdt is weinig bekende²⁾: hij is misschien van Oirschotse afkomst en mogelijk overleden in 1625, terwijl eigenlijk alleen vaststaat dat hij in 1609 bovengenoemde functie vervulde en dit boek publiceerde. In 1626 verscheen, eveneens bij Plantijn, (mogelijk dus posthuum) een tweede editie, onder de titel: **Parnassi bicipitis de pace vaticinia chronographicis, retrogradis, acrostichis et anagrammatis explicata**, nu in twee boeken, waarvan het eerste op enkele kleine wijzigingen na identiek is aan de druk uit 1609, terwijl het tweede allerlei nieuwe gedichten bevat met betrekking tot de sindsdien gebeurde feiten.

Het boekje is een merkwaardig produkt: De Weerdt heeft niet, zoals normaal bij dit soort gelegenheden, een fraai mythologisch of allegorisch gedicht in een

gewone versmaat (de dactylische hexameter of het elegisch distichon) vervaardigd,³⁾ maar een bundeling van allerlei min of meer bizarre verstechnieken die alle eerder als spel zijn ontstaan dan als middel om diepe gedachten uit te drukken. Dat schijnt De Weerdt zich ook te realiseren, want in de dedicatiebrief (daterend uit 1609) verdedigt hij zich door enerzijds te wijzen op het uitzonderlijk belang van de gelegenheid en anderzijds door te stellen dat zulke gelegenheden uitzonderlijke versvormen vereisen: "(Concordia) quae ut praeter omnium expectationem divino proculdubio favore, Belgis contigit, ita etiam insueto et rariori fuit versu celebranda qui quo artificiosior eo laubabilior est" (de eendracht, die zoals ze buiten ieders verwachting ongetwijfeld door de goddelijke gunst de Nederlanders is toegevallen, zo ook met ongebruikelijke en eerder zeldzame versmaat bezongen moest worden, welke des te lofwaardiger is naarmate ze kunstiger is).⁴⁾ De vormen die hij gebruikt, zouden volgens zijn tegenstanders nieuw en niet door de antieke dichters gebruikt zijn, zegt hijzelf, maar hij verdedigt zich hiertegen door te stellen dat alle genres en vormen ooit nieuw zijn geweest, terwijl van de genres die hij in dit boek beoefent, steeds toch antieke voorbeelden te vermelden zijn.

Het eigenlijke dichtwerk vangt aan met een gedicht in hexameters (het enige normale stuk) waarin hij verhaalt hoe hij in een droom de Parnassus, de berg van de Muzen, bezocht en daar van Phoebus Apollo en de Muzen allerlei "vaticinia" (= profetieën) te horen kreeg, die hij nu te boek stelt. Door deze in de 16e en 17e eeuw traditionele en bijna obligatoire mythologische inkleding schrijft De Weerdt dus al wat volgt in feite aan de god van de dichtkunst zelf toe. Wat volgt is dan een opeenstapeling van lovende verzen aan het adres van de Aarts-hertogen, Spinola en anderen en verzen over de dood van Filips II, het beleg van Oostende (1601-1604) en andere activiteiten, voorafgegaan door een panegyricus of lofredre in hexameters, waarvan elk woord met p begint (een zogenaamd tautogram) en dat pagina's achter elkaar (p. 21-29 in de editie van 1626). De panegyricus eindigt als volgt:

Pergite, Pierides, pactae praeconia Pacis
promere; Parcarum primo Polymneia profer
Pacis praesagum, perplexum pande poema.

Dit, zonder vertaling, slechts om een indruk te geven van dit kunststukje. Het hele boek bestaat zo inderdaad uit kunststukjes: acrosticha, anagrammen, retrograden, chronosticha en dergelijke over het algemeen aartsmoeilijke taalspeltjes meer, waarvan we enkele hieronder zullen bespreken.

Tot zover lijkt dit alles buiten het kader van **Campinia** te vallen, want als De Weerdt van Oirschotse afkomst, heeft hij hier toch weinig verricht, terwijl zijn boekje weliswaar een eersteklas curiosum is, maar toch van elk regionaal belang ontbloot. Enige tijd geleden echter ontdekte Drs. J. Lijten op het laatste blad van een protocol van Lambertus van Boxtel (notarieel archief Oirschot, nr. 5043) enkele van deze gedichtjes van Jodocus de Weerdt, geschreven in het handschrift

van Lambertus van Boxtel zelf. Deze vondst is zeker suggestief: het zegt iets over de verspreiding van het boekje en over de zogenaamde "receptie". Hoe en in welke vorm Lambertus aan het boekje gekomen is, is onbekend, maar vast staat wel dat er in die tijd relaties waren tussen Plantijn en Oirschot: in 1612 en 1614 correspondeerde de Oirschotse pastoor Petrus Vladeraccus met de firma van Plantijn⁵), terwijl ook anderszins voldoende verbindingen tussen Oirschot en Antwerpen bestonden. Interessanter is dat Lambertus van Boxtel juist dit boek las en het zelfs zo de moeite waard vond dat hij er bepaalde verzen uit overnam. Afgezien van een mogelijke persoonlijke bekendheid van Jodocus de Weerdt en Lambertus van Boxtel, welke realistisch is als de Oirschotse afkomst van De Weerdt een feit zou zijn, duidt juist dit feit erop met welk een enthousiasme het Twaalfjarig Bestand ook in Oirschot werd begroet. Laatste en ook eerste pagina's van protocollen, rekeningboekjes enz. dienen immers vaak voor eerder persoonlijke notities, bijv. familiegegevens of wat men verder zelf van belang vindt zoals in dit geval het sluiten van het Twaalfjarig Bestand, eventueel versterkt door de charme van het soort puzzleverzen dat De Weerdt schreef. Met andere woorden: dit is een spoor van de sfeer en mentaliteit in Oirschot in het begin van de 17e eeuw.

In totaal heeft Lambertus van Boxtel zes verskunstjes van De Weerdt overgenomen, die wij aan een aandachtiger studie willen onderwerpen. Op die manier zal zowel iets van de inhoud en het belang hiervan voor de tijdgenoten blijken als een indruk van het werk van De Weerdt worden gegeven. Wij hopen later een uitvoeriger analyse van de **Parnassi vaticinia** te kunnen geven, maar volstaan nu met de in Oirschot gevonden gedichtjes.

Het eerste gedicht volgt in de editie onmiddellijk na de beschrijving van de droom (p. 20). Mnemosyne, moeder der Muzen, spreekt de god der dichtkunst, Apollo, aan en roept hem op de pas bedongen vrede in nieuwe versvormen te bezingen. Het gedicht, in dactylische hexameters, wordt gevolgd door de panegyricus waaruit we boven reeds iets aanhaalden en die Van Boxtel niet heeft overgenomen. Het gedicht is een acrostichon of naamdicht, een populair dichtspelgenre, waarbij de eerste letters van de strofen of, zoals hier, van de verzen een naam vormen.⁶) Dit genre was in de 16e en 17e eeuw zowel in het Latijn als in de volkstaal bijzonder geliefd met als bekendste vertegenwoordiger het **Wilhelmus**. Ons gedichtje hier is tegelijkertijd een telestichon, d.w.z. dat ook de laatste letters een naam vormen, zodat het gedicht zich letterlijk beweegt tussen ALBERTUS en ISABELLA. Voor wie enige kennis van het Latijn heeft is terstond duidelijk dat dit toch al niet eenvoudige genre in dit geval extra moeilijk werd door de verplichting het vers te laten eindigen op 2 l's, die in het Latijn geen frequent wordeinde vormen, en, wat nog moeilijker is, op een b. In het Latijn eindigt nl. behalve "sub" (onder) geen enkel woord op een b, zodat De Weerdt zijn toevlucht moest nemen tot een Bijbelse naam, nl. Job:

Arte nova et plectro nunc, Phoebe, in vertice Pindl
Lude novo, raris profer nova carmina metriS;
Belgica semianimis per tot civilia bella
Et suppressa malis, magis aegra et saucia quam IoB
5 **Respirat laeta atque gravi relevata dolorE.**
Tristitiae solamen adest, pax advolat exuL,
Vitam instaurabit, mala pellit, flammeus ut soL
Squalentes abigit nubes, radio et foveat arvA

N.B. In v. 3 en 4 treedt asymmetrie op door verandering van de constructie, in v. 7 is de hoofdletter U als V gebruikt, in overeenstemming met de Latijnse gewoonte die tussen de twee in de spelling geen onderscheid maakt.

Proeve van vertaling (maar zonder acrostichon): "Speel, Phoebus, nu met nieuwe kunst en citeer op de top van de Pindus, draag nieuwe zangen in vreemde maten voor: de Nederlanden halfdood door zoveel burgerwisten en door zoveel rampen terneergedrukt, meer ziek en gewond dan Job, herademen blij en van zwaar leed verlicht. Troost voor de droefheid is daar, de verbannen vrede komt aanvliegen, zij zal het leven hernieuwen, het kwaad verdrijft ze zoals de vlammeende zon de zwarte wolken verdrijft en het land met haar straal begunstigt."

Na de "Panegyricus in p" volgen vier profetieën van de Parcae, de Schikgodinnen, die de menselijke levensloop bepalen (p. 30-34). Twee hiervan heeft Lambertus van Boxtel overgenomen en wel als vierde en vijfde vers op zijn blad. Het gaat hier om monostichen (gedichten van één vers) die steeds een anagram vormen. In een anagram zijn de letters van een bepaalde zin of spreuk op een andere manier gerangschikt en vormen ze zo een nieuwe zin.⁷) In de editie worden de vaticinia steeds gevolgd door de uitleg en nog meer spelletjes, waarvan Van Boxtel steeds alleen de uitleg heeft overgenomen. De drie Parcae samen verkondigen: **Aurea Saturni Belgis scito secula labi** ("weet dat de gouden eeuw van Saturnus voor de Nederlanders voortschrijdt"), een anagram voor: **Albertus, Isabella, Austriaci coniuges** ("Albrecht en Isabella, Oostenrijkse echtgenoten"). De gouden eeuw onder Saturnus, een Italische landbouwgod, was in de Romeinse literatuur een soort aards paradijs, waarvan de terugkeer in een soort heimwee in deze ijzere tijd steeds werd verlangd of verwacht. Het gaat hier dus om een mythologische vertaling van het idee dat een nieuwe bloeitijd aanbreekt. In de editie uit 1626 staat i.p.v. scito cito, dat een dubbel nadeel heeft: ten eerste missen we een s in het anagram, ten tweede hangt de constructie dan in de lucht, zodat we moeten concluderen dat Lambertus die de eerste editie gebruikte, de juiste tekst gaf.

Het twee anagram luidt: **Ille beat cestus, raras cane Belgia laudes** ("Hij zegent de vechtriem, zingt Nederlanden, zeldzame lof"), waarin verwerkt is: **Albertus et Isabella Clara Eugenia duces** ("hertogen Albrecht en Isabella Clara Eugenia"),

waarbij in het anagram een s te veel staat. Voor het genre was dat overigens geen probleem, zoals De Weerdt in zijn dedicatiebrief stelde: al was het ideaal dat alle letters en niet meer of minder gebruikt werden, toch was een anagram dat een of meer letters te veel of te weinig had, nog altijd een goed anagram. De anagrammen 3 en 4, die Lambertus van Boxtel niet heeft overgenomen, geven we hier zonder verder commentaar tot eigen stichting van de lezer: *Christe, cubile beans, tedas curato iugales* (voor: Albertus Isabella, archiduces en coniuges); *Belgica vera salus, caeli es Diana Brabanti* (voor: Isabella Clara Eugenia Ducissa Brabantiae).

In de editie worden de anagrammen gevolgd door een zestal chronogrammen, voorspellingen door Clio, de Muze van de geschiedenis. Het eerste chronogram heeft Lambertus van Boxtel als laatste vers overgeschreven. Een chronogram is een vers of ander opschrift waarvan de letters die als Romeinse cijfers gebruikt worden, samen bij elkaar opgeteld een jaartal vormen.⁸⁾ Dat betekent bijv. dat er slechts één M (= 1000) in kan staan tijdens het huidige millenium. Over het algemeen hebben chronogrammen betrekking op een bepaalde gebeurtenis waarvan het jaartal dan "kunstig" verwerkt is. Hier gaat het uiteraard steeds om 1609, het jaartal van het Twaalfjarig Bestand.

AVspICIIs, ALberte, tVIs nVnC beLLa resIdVnt;
PaX et LeX Venlant, IVstItla, aLMa Ceres

("onder uw leiding, Albrecht, komt de oorlog nu tot rust; laten vrede en wet, rechtvaardigheid en de goedgunstige Ceres nu komen"; Ceres, de godin van de landbouw, staat hier voor de materiële welvaart).

Als men de in Romeinse kapitalen gedrukte letters volgens hun waarde als Romeins cijfer bij elkaar optelt, krijgt men inderdaad 1609. Toch is de zaak daarmee niet afgesloten: De Weerdt heeft nl. in dit chronistichon een fout begaan. De d in residunt heeft hij niet meegeteld, terwijl die normaal voor 500 staat. In de editie van 1626 is dit gedicht dan ook gewijzigd en luidt de eerste regel: *Auspiciis, Alberte, tuis fera bella quiescunt*, waardoor zijn eerdere fout hersteld werd.

Het tweede en derde gedicht op het blad van Van Boxtel vormen de afsluiting van het boekje (p. 68), m.a.w. de epiloog waarin Phoebus Apollo zich zelf tot het publiek richt. Het gaat hier om twee retrograden, d.w.z. gedichten die zowel van voor naar achter als van achter naar voor gelezen correcte vormen opleveren.⁹⁾ Het eerste luidt als volgt:

Austriacum genus haec Belgis dat tempora pacis:
condito mucronem, Mars fere, sanguineum.

("het Oostenrijkse huis geeft aan de Nederlanders deze tijden van vrede: stop de bloedige dolk weg, drieste Mars")

of omgekeerd:

Sanguineum, fere Mars, mucronem condito: pacis
tempora dat Belgis haec genus Austriacum.

Regelmatig is de betekenis van het omgekeerde vers tegengesteld aan de eerste variant. Hier is daarvan geen sprake. De structuur is voor dit genre gebruikelijk:¹⁰⁾ het distichon begint en eindigt met een vierlettergrepig woord, gevolgd resp. voorafgegaan, door een woord van twee korte lettergrepen, terwijl het laatste woord van de eerste regel, het woord dus dat onbeweeglijk blijft staan, eveneens uit twee lettergrepen (lang-kort) bestaat. Dezelfde formele kenmerken vinden we ook in de tweede retrograde:

Laetitiae bona pax Belgis dat gaudia, veram,
ferree, cedenti, Mars, tibi tristitiam.

("de goede vrede geeft aan de Nederlanders de vreugden der blijdschap, aan u, ijzeren Mars, echte droefheid bij het wijken")

of omgekeerd:

Tristitiam tibi, Mars, cedenti, ferree, veram,
gaudia dat Belgis pax bona laetitiae.

Door de herhaling van "Belgis dat" en "Mars" op dezelfde plaats in de twee retrograden, blijkt De Weerdt toch iets minder knap dan hij gewenst had.

Zo rest nog één vraag: wat moeten we hier allemaal van denken? Op cultuurhistorisch en Oirschots gebied is het in ieder geval interessant te wijzen op de belangstelling die ook hier bij de ontwikkelden bestond voor de eigentijdse Latijnse literatuur, voor dit soort speelse kunstjes die in de Rederijkerstijd en de Barok zeer in varen en vooral voor het Twaalfjarig Bestand. Vooral de "zuidelijke" benadering van dit Bestand, met als kern van de thematiek de Aartshertogen en als bron een bij de aartsdrukker Plantijn te Antwerpen gepubliceerd boek, is illustratief voor de geesteshouding in het Oirschot van de vroege 17e eeuw. Op literair gebied is het werk van Jodocus de Weerdt een typische uiting van een bepaalde Barokke mentaliteit, waarin de literatuur tot spel werd. Het is technisch allemaal zeer knap, maar blijft ook beperkt tot die technische virtuositeit. Het is het soort literatuur waarbij men bijna verzucht: wat een verspillings van zoveel talent in zo'n futiel genre. Voor men echter die kwalificatie aan het werk toekent, dient men echter wel goed te begrijpen dat dit hele boekje van De Weerdt ook als een spel opgevat moet worden, een groots taalspel tot viering van een voor de tijdgenoten buitengewoon belangrijke gebeurtenis. Het is ook in die zin dat het werd opgevat door Lambertus van Boxtel die de gelegenheid te baat nam zijn politieke opinie te uiten en daarmee ongetwijfeld ook de gevoelens van de toenmalige Oirschottenaren weergaf.

NOTEN

- I. Cf. M. Verweij, De "gelukwens" van Petrus Vladeraccus, De Bossche stadsraad geprezen, in: *In Buscoducis, 2 Bijdragen* (Maarssen - 's-Gravenhage, 1990), p. 385-386; Petrus Vladeraccus and his *Diva Virgo Oirschottana*, in: *Humamistica Lovaniensia*, 39(1990), p. 320-327 (speciaal p. 322-323); Het humanisme in Oirschot: Petrus Vladeraccus, in: *Oog op Oirschot*, (Oirschot, 1990), p. 209-215 (speciaal p. 211-212 en de laatste alinea); *Vladeracci tres, pater et filii, poetae Latini Silvaeducenses (saec. XVI ex.)*, (Romae, 1991), passim.
2. Zie over Jodocus de Weerdt: J.F. Foppens, *Bibliotheca Belgica*, Bruxelles, 1739, 2, p. 772; J. Roulez, in: *Biographie nationale*, 5, Bruxelles, 1876, k. 902-903. Zijn mogelijke Oirschotse afkomst berust op de identificatie van Jodocus de Weerdt met Joost Swerts of Sweerts, zoon van Josina van der Ameyden (dochter van Joost, zoon van Mr. Aert, zoon van Daniel van der Ameyden en Aleyt Bax) en Dirk Swerts die niet van Oirschotse afkomst was en gestorven is toen zijn zoon zeer jong was. In 1535 werd voor deze Joost Swerts een voogd aangesteld. Als deze identificatie juist is was Jodocus al op hoge leeftijd toen hij deze versjes schreef. Doch van het verdere verloop van het leven van Joost Swerts, noch van het eerdere leven van Jodocus de Weerdt is echter iets bekend. Cf. Oirschots schepenprotocol 1535, fol. XLVII e.v., op datum 1535-04-26; A.M. Frenken, *Genealogieën van eenige voorname, aan elkaar verwante Meierijsche geslachten*, 's-Hertogenbosch et al. (1918), p. 6, s. IIb. Roulez laat hem in Antwerpen geboren worden, Foppens laat hem daar in het graf van zijn ouders of familie begraven zijn: hij schijnt dus in ieder geval vooral in Antwerpen gesitueerd te moeten worden.
3. Zoals bijv. Hugo Grotius bij deze gelegenheid in zijn *Induciae Batavae* (cf. G. Ellinger, *Geschichte der neulateinischen Literatur Deutschlands, III, 1: Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden*, (Berlin - Leipzig, 1933, p. 210-212).
4. Dedicatiebrief, p. 7 in de editie van 1626. Wij raadpleegden in Leuven de tweede editie, zodat alle verwijzingen hierop betrekking hebben (KU Leuven GBIB P929 ALB/Q0*/MIRA Vita).
5. Cf. M. Verweij, De *Diva Virgo Oirschottana* van Petrus Vladeraccus (1571-1618), in: *Campinia*, 19(1989), p. 119-128 (speciaal p. 120-121); M.A. Nauwelaerts, *Quatre lettres de Petrus Vladeraccus*, in: *Humanistica Lovaniensia*, 20(1971), p. 255-266 (nr. 3 en 4: p. 264-266).
6. Cf. A. Liede, *Dichtung als Spiel. Studien zur Unsinnspoesie an den Grenzen der Sprache*, Band 2, Berlin, 1963, p. 75-81.
7. Cf. A. Liede, *Dichtung als Spiel*, 2, p. 70-75.
8. Cf. A. Liede, *Dichtung als Spiel*, 2, p. 81-82.
9. Cf. A. Liede, *Dichtung als Spiel*, 2, p. 103-112; D. Sacré, Sur quelques épigrammes latines de Joachim Du Bellay, in: *Les études classiques*, 57(1989), p. 56-59.
10. Cf. D. Sacré, Sur quelques épigrammes, p. 58.

BOEKAANKONDIGING

DE STANDERDMOLEN VAN OERLE (gem. Veldhoven)

In een oorkonde, gedateerd 1 maart 1326, is sprake van een molen te Oerle. Een volgende vermelding van een molen te Oerle treft men in een document van 17 april 1332 aan. In dit stuk verkrijgen de kloosterlingen van Postel het recht van molenban voor een zestal molens waaronder die van Oerle. Omstreeks 1360 blijkt deze molen een windmolen te zijn.

In 1462 werd deze molen (nogmaals) verplaatst. In de zomer van 1914 krijgt de molen opnieuw een andere locatie. In 1932/1933 tenslotte is hij gesloopt. De plaats waar de windmolen gedurende de periode 1462-1914 heeft gestaan, is in de zomer van 1990 op archeologische bijzonderheden onderzocht. Bij die gelegenheid zijn de nog aanwezige funderingrestanten gemarkeerd en is dit voormalige molenterrein op een voor het publiek herkenbare wijze ingericht.

Naar aanleiding van een aanwijzing in een oorkonde betreffende de locatie waar de molen tot in 1462 zou hebben gestaan, werd in de zomer van 1992 ook deze plaats archeologische onderzocht.

De Stichting Historisch Erfgoed Veldhoven heeft een publicatie over deze molen uitgegeven, samengesteld door J.F.C.M. Bijnen, onder de titel *De Standerdmolen van Oerle*. Hierin staan de verslagen van de bevindingen uit de hiervoor aangehaalde archeologische verkenningen. Daarbij worden, voor zover ze konden worden opgespoord, de historische en bouwkundige gegevens met betrekking tot deze molen beschreven, ook over de periode 1914-1933. Het geheel wordt afgesloten met een samenvatting en met een aantal conclusies. Toegevoegd zijn bijlagen, behelzende: de tijdens het archiefonderzoek opgespoorde molentermen en een lijst van mulders die op de Oerle'se molen hebben 'gezetten'.

Het boekwerk, formaat A4, 66 pagina's, 46 afbeeldingen en kaarten, is verschenen als deel 4 in de serie "Cultuurhistorische Verkenningen in de gemeente Veldhoven". Het is verkrijgbaar á f 17,50 bij boekhandel Verhagen, Provincialeweg 64 en City Centrum, Pleintjes 64, te Veldhoven. Toezending is mogelijk na overmaking van f 22,50 (dit is inclusief f 5, — verzendkosten) op giro 728050 t.n.v. Stichting Historisch Erfgoed Veldhoven.

Eerder verschenen in deze serie:

deel 1: **Archeologische verkenning van het laatmiddeleeuws kerkgebouw te Wintelre**; (o.v.v. Wintelre 1989) is f 10, — (+ f 3,20 verzendkosten).

deel 2: **'... in minute opgemaakt, is verleden!'**; (o.v.v. notariaat 1991) gratis verkrijgbaar bij notaris Kantoor Van Dongen & Van Herpen, Dorpstraat 162 Veldhoven (of á f 3,20 verzendkosten bij de stichting).

deel 3: **Veldhoven 70**; (o.v.v. Veldhoven 1992) á f 10, — (+ f 3,20 verzendkosten).

V. OIRSCHOT EN DE BEERZEN

door J. Lijten

Praktisch het enige punt uit de felomstreden deelrapporten van de commissie-Schampers, waarop geen kritiek is geleverd, was het voorstel tot de samenvoeging van de gemeenten Oirschot en Oost- West- en Middelbeers. Deze samenvoeging is dan ook historisch volkomen verantwoord. Dat dit voorstel door het provinciebestuur zomaar van tafel wordt geveegd, is daarom absoluut onbegrijpelijk voor de onbevooroordeelde toeschouwer, die daarachter nauwelijks iets anders kan vermoeden dan kleinzielige politieke touwtrekkerij.

In deze omstandigheden is het mogelijk nuttig zowel voor de mensen binnen als buiten Oirschot en De Beerzen, om de historische banden tussen deze twee gemeenten wat nader te bezien. Het zal daartoe nodig zijn om deze relatie te stellen in een breder historisch kader.

Tot nog toe is bij de beschrijving van de bestuursorganisatie van de Meierij van 's-Hertogenbosch en haar vier kwartieren enkel het tijdperk in ogenschouw genomen, waarin de hertogen van Brabant zich met die streek gemoeid hebben. I)

Het gedeelte dat in de latere Meierij de drie zuidelijke kwartieren vormde, had echter vóór die tijd reeds een bestuurlijke organisatie, bestaande in drie (sub)graafschappen onder een graaf en een bank van zeven schepenen, terwijl een van de drie graven als primus inter pares graaf van Taxandrië was en rond 1100 in belangrijke kwesties de drie graven met de eenentwintig schepenen vergaderden in een 'generale placitum'algemene vergadering'.²⁾

Hierin ligt opgesloten, dat in elk (later) kwartier slechts één schepenbank functioneerde. Volgens het bekende klassieke principe 'verdeel en heers' hebben de hertogen van Brabant van deze oorspronkelijke schepenbanken spoedig enkele en later meer schepenbanken afgescheiden. Deze rond 1200 begonnen afscheidingstendens heeft zich tot in de vorige eeuw voortgezet zoals bijvoorbeeld in de afscheiding van Best van Oirschot in 1819. Er is door ons al eens op gewezen, dat de splitsing van de oude bank van Oerle in 1560 voor de onderdelen nadelig heeft gewerkt. Het meest tastbare nadeel voor de kleine banken was, dat zij geen full-time werkende secretaris - met eventuele hulpkrachten - konden salariëren. De (latere) kwartieren zijn dus in hun ontstaan ouder dan de, dikwijls erg kleine, schepenbanken en ondanks veelvuldig onderling gekrakeel is de verbondenheid van de dorpen der kwartieren tot in de zeventiende/achttiende eeuw sterk gebleven. Zo bleef in 1679 het Oirschotse dorpsbestuur borg voor enkele geruïneerde dorpen van het kwartier, omdat zij anders geen lening konden krijgen.³⁾

Na de tijdelijke, tot mislukken gedoemde proef van de hertog met Boudewijn van Vught als 'schout van Campinia' (de naam Meierij is pas later ingeburgerd)

naast een schout van 's-Hertogenbosch heeft hij vanaf 1246 deze functies verenigd in één persoon, die 'schout van de hertog in 's-Hertogenbosch en in Campinia' was,⁴⁾ met de bedoeling een nieuwe bestuursseenheid te vormen (toen reeds gewestvorming) van Taxandrië en de strook ten noorden daarvan langs de Maas, waar hij in het Bosch van de hertog zijn nieuwe stad gepland had als een sterke militaire vesting en bestuurscentrum. Mogelijk heeft de hertog aanvankelijk gedacht te kunnen volstaan met één de Meierij rondtrekkende schout als zijn vertegenwoordiger maar al spoedig bleek dit werk te omvangrijk en verschenen er hertogelijke schouten voor de drie vroegere (sub)graafschappen van Taxandrië en de strook langs de Maas. Zo wordt in 1366 Rutger van den Stayerker vermeld als schout van Kempenland⁵⁾ en in 1315 reeds Wynric van Oyen, die ook van der Masen heet, als schout van Maasland.⁶⁾

Het kwartier Kempenland

Van de eerste eeuwen van het functioneren der kwartieren zijn nauwelijks archieven bewaard. Vermoedelijk is er ook maar zelden iets opgeschreven. Toch is er een en ander bekend over het functioneren van bestuur en rechtspraak - hoewel men in die tijd niet het strikte onderscheid van nu maakte - in het kwartier Kempenland van de zestiende eeuw.

Keizer Karel V als hertog van Brabant had in zijn ordonnanties van 1527 en 1530 - de Caroline ordonnantie - de procesgang in 's-Hertogenbosch gesaneerd, waarna deze ordonnantie ook in de Meierij als richtlijn werd aanvaard, zoals blijkt uit de aanwezigheid van een afschrift ervan in het Oirschotse archief.⁷⁾ Vermoedelijk naar aanleiding hiervan heeft kwartierschout Jan Koenen, die zijn vader was opgevolgd, rond 1541 van de hertog een richtlijn weten te verkrijgen voor die acht banken van de zogenaamde hertogsdorpen (waarvan de hertog (half)heer was) van Kempenland, de 'Ordinantie van onderhouding der justicien van de acht bancken onder Kempelant'.⁸⁾ Hij schiep daarmee eenheid in de procesgang in zijn rechtsgebied, die in de costuymen der diverse banken bleek terug te vinden.⁸⁾ Dit rechtsgebied omvatte het overgrote deel van het kwartier, aangezien in de eerste helft der zestiende eeuw sommige ongesplitste banken nog meerdere dorpen omvatten:

Oirschot (met Best)

Oerle (de oude bank tot 1560 met Veldhoven, Meerveldhoven, Blaerthem, Zeelst, Vessem, Wintelre en Knegsel)

Oost- en Middelbeers

Hoogeloon (met Hapert en Casteren)

Bladel (met Reusel en Netersel)

Eersel (met Steensel en Duizel)

Bergeyk (met Borkel, Riethoven, Westerhoven en Dommelen)

Lommel

Alleen Eindhoven met de prinsendorpen, Aalst en Waalre-Valkenswaard, die een plaatselijke heer hadden, vielen dus buiten het gebied waar de Kwartierschout

naast hoogste bestuurder ook leider van de plaatselijke schepenbanken was. Overigens was op rechterlijk gebied elke schepenbank een zelfstandige eenheid.

De organisatie van het kwartier op bestuurlijk terrein leren we in feite pas kennen rond 1600. Ze moet echter veel ouder geweest zijn, zoals we weten uit authentieke verklaringen door de Oirschotse schepenen.

Zoals de gemeenteraad van nu vormde de kwartiersvergadering de hoogste bestuursinstantie. Onder voorzitterschap van de kwartierschout vergaderden van elk dorp (lees: parochie) een vertegenwoordiger. Alleen Oirschot had twee vertegenwoordigers op de kwartiersvergadering en was daarmee numeriek nog ondervertegenwoordigd, aangezien de parochie vele malen groter was dan alle andere parochies in het kwartier. De kwartiersvergadering werd normaliter bijeengeroepen 'beschreven' door de griffier, behoudens uitzonderlijke omstandigheden tot na 1700 de secretaris van Oirschot. Deze 'beschrijving' gebeurde per 'omloper', de oudste en meest oorspronkelijke vorm van een circulaire. De griffier beschreef in het kort plaats en tijd van de vergadering en de agendapunten en stuurde de bode daarmee door het kwartier volgens een vaste lijst van plaatsen onder en/of op de achterzijde van de convocatie door hem genoteerd. Achter de naam van de plaats werd door een der regenten de convocatie voor gezien getekend. De oudst-bewaarde omloper is van de hand van de Oirschotse secretaris en griffier Aert Sgraets van 30 maart 1598 voor een vergadering die blijkbaar in grote haast bij elkaar moest komen 'op mergen den lesten martii binnen deser vryheyte van Oirschot ten huysse Willem de Metser ten tien uren precise voormiddach'. Deze vergadering werd door de griffier bijeengeroepen namens 'Uw E. goede vrienden de schepenen in Oirschot'.⁹⁾

Als er geen haast bij was, werd de bode met één omloper langs alle dorpen van het kwartier gezonden. Op de lijst stonden de namen van alle dorpen met het verzoek 'Elck tekene desen gesien en betaele den bode'. Na zijn rondreis bracht de bode de lijst getekend door een der regenten van elk dorp bij de griffier terug, die dan kon weten, dat elk dorp van de convocatie kennis genomen had. Als er haast bij was of de wegen moeilijk begaanbaar waren, werden er twee boden gezonden, één voor de westelijke dorpen en één voor de oostelijke met gelijklopende omlopers, zoals de convocatie door Gerard Goossens, secretaris van Oirschot en griffier van Kempenland, van 14 januari 1636 voor de vergadering van 'woensdach toecomende wesende den sestiynden van de tegenwoordige maent januarus binnen de vryheyte van Oerle ten huysse van Hilleken Anthonissen'.¹⁰⁾ De westelijke dorpen waren: Oirschot, Oostelbeers, Middelbeers, Vessem, Hoogeloon, Hapert, Casteren, Bladel, Reusel, Duizel, Eersel, Steensel, Knegsel. De oostelijke omloper was voor Eindhoven, Woensel, Strijp, Zeelst, Meerveldhoven, Veldhoven, Blaerthem, Gestel, Stratum, Aalst, Waalre, Valkenswaard, Dommelen, Riethoven, Westerhoven, Bergeyk, Lommel, Oerle, Wintelre.

Bij zeer grote haast werden er zelfs drie boden uitgezonden, één voor het westen, één voor het midden en één voor het oosten van Kempenland zoals de drie om-

lopers van 31 augustus door griffier Gerard Goossens voor de vergadering van 's anderendaags 1 september 1634 ten huysse van Hilleken Anthonissen Symons te Oerle'.¹¹⁾ De westelijke omloper ging naar Oirschot, Oostelbeers, Middelbeers, Bladel, Reusel, Hoogeloon, Hapert, Casteren, Eersel, Duizel, Vessem; de middelste naar Wintelre, Oerle, Steensel, Knegsel, Veldhoven, Bergeyk, Riethoven, Westerhoven, Dommelen, Lommel; de oostelijke naar Woensel, Eindhoven, Zeelst, Meerveldhoven, Stratum, Strijp, Gestel, Valkenswaard, Aalst, Waalre, Blaerthem. Het valt op dat deze omlopers te Oirschot niet voor gezien zijn getekend; daar was de vergadering immers al bekend, voordat de bode(n) vertrok(ken).

Het was dus een heel karwei om de kwartiersvergadering bij elkaar te laten komen en daarom begrijpelijk, dat dit alleen gebeurde, als het noodzakelijk was. De lopende zaken van het kwartier werden overgelaten aan de gecommiteerden, te vergelijken met burgemeester en wethouders in de hedendaagse gemeenten. Hoe dit 'dagelijks bestuur' was samengesteld, weten we uit een authentieke verklaring door de schepenen van Oirschot.¹²⁾ Daarin wordt letterlijk gezegd, 'dat van allen ouden tyden in den quartyer van Kemplant syn gestelt ende geordineert geweest ses personen dye genoempt werden gecommiteerden met last van te verhoren, debatteeren ende sluyten van allen de rekeningen ende specificatiën van de deboursementen ende taxeren van de vacatiën (verletkosten) ende andere oncosten dye den officier oft schouthet van Kemplant, rentmeester des selfs quartyers, gecommiteerden ende anderen voor den voorschreven quartyer gedaen hadden ende dat den voorschreven gecommiteerden allen de affairen van deselve rekeningen dependende mede bevolen syn, als rappoort te doen, repartitiën (verdeling van de lasten over de verschillende dorpen) ende beschrijvingen (de kwartiersvergadering samenroepen) door hennen griffier te doen ende maecten als anderssints, ronddat de voorschreven officier oft rentmeester daer yet toe te seggen hadden oft henne presentien daertoe van noode syn geweest. Welcke gecommiteerden altyt syn gestelt geweest by de respectieve vryheyden ende dorpen van den voorschreven quartyere ende by nyemanden anders, te weeten: by dye van de voorschreven vryheyte Oirschot enen; by de bancke van de vryheyte van Oerle ende ander dorpen eertyts daaronder behoort hebbende den tweede; by de stadt ende omliggende dorpen van Eyndoven toebehoorende syne hoocheyte den Prince van Oraengiën den derden; de dingbancken van de vryheyden van Eersel ende Loemel ende den dorpe van Bergeyk etc. den vyerden; de dingbancke van Verckensweert ende andere den vyffden; ende de dingbancken van Blaedell ende Loon den sestien.

In welck kyesen ende stellen van de voorschreven gecommiteerden den voorschreven officier geen voose oft stemme noyt en heeft gecompeteert. Ende welcke gecommiteerden noyt en syn affgesteld oft gedeponeert, noch by de voorschreven vryheyden, dorpen oft yemandt anders. Dan als enige van dyen quaemen te sterffven, soo hebben de vryheyden ende dorpen van dewelcke henne gecommiteerde was gestorffven, wederom enen anderen geconstitueert, allet uyt henne eygen auctoriteyt.

D'welck wy alsoo hebben weeten costuymeren ende van onse predecesseurs oock verstaen hebben, dat sullcx van allen ouden tyden geobserveert is geweest'.

De eerste gecommiteerde werd dus door (en uit) de Oirschotse regenten gekozen maar hij vertegenwoordigde in het dagelijks bestuur van het kwartier ook De Beerzen, hetgeen hier wel niet vernoemd wordt maar wel blijkt uit enige benoemingen in de zeventiende eeuw. Zo werd op 19 april 1661 de Oirschotse regent Peter van Nahuys door de Oirschotse schepenen benoemd tot gecommiteerde van het kwartier voor Oirschot en De Beerzen als opvolger van de eveneens Oirschotse regent Goyaert Eymberts, die was overleden.¹³⁾ Op 5 december 1666 werd de Oirschotse regent Henrick van Winteroy door de Oirschotse schepenen benoemd tot gecommiteerde voor Oirschot en De Beerzen in plaats van Peter van Nahuys, die stadhouder van het kwartier was geworden.") Voor de benoeming van een gecommiteerde voor Oirschot en De Beerzen werd geen gezamenlijke vergadering gehouden, maar zij werd overgelaten aan de Oirschotse regenten, dit in tegenstelling tot de andere subregio's, waar door de gezamenlijke afgevaardigden der dorpen de gecommiteerde werd gekozen. In de oude bank van Oerle was deze zaak zo geregeld, dat de gecommiteerde bij toerbeurt uit een der dorpen werd genomen, waarbij alleen de afgevaardigden van de andere dorpen stemden om uit de regenten van het dorp dat aan de beurt was de gecommiteerde aan te wijzen, zoals blijkt uit het verslag van de vergadering van de oude bank van 27 september 1687.¹⁵⁾ Er is geen enkele aanwijzing gevonden, dat tussen Oirschot en De Beerzen ooit moeilijkheden zijn geweest over deze zaak.

Dat wil overigens niet zeggen, dat Oirschot en De Beerzen nooit ruzie gemaakt hebben. Zoals in elk gezin werd er ook in Kempenland wel eens gevochten maar kon men toch elkaar niet missen en kwam men voor elkaar op, als het erop aankwam. Meestal vechten kinderen over speelgoed. Zo zaten ook Oirschot en De Beerzen elkaar regelmatig in de haren over het bezit van speelgoed in casu de gemeynt. De gemeynt was belangrijk voor het weiden van beesten en het steken van turf. Kort na 1600 laaide de ruzie hoog op.

De Beerse oorlog

Het terrein waar de onenigheid tussen Oirschot en De Beerzen zich het meest toespitte was de omgeving van de kapel van de H. Eik. De basis voor deze onenigheid was reeds gelegd in 1301 door Daniel van Oirschot, die uit de gemeynt, die hij kort tevoren van de hertog had gekocht, 19 bunder doorverkocht aan de abdij van Tongerlo.¹⁶⁾ Volgens de akte hoorden deze gronden onder de parochie Oirschot.

Een bepaald gedeelte van de gemeynt, genaamd het Beersveld, werd op het einde van de zestiende eeuw blijkbaar door inwoners van Oirschot en De Beerzen gezamenlijk gebruikt. Daarover ontstond kwestie. In 1599 bereikte men een accord: beide partijen zouden aan notaris Thomas Diericx hun bewijsstukken overhandigen. Het zal de bedoeling geweest zijn, de zaak dan in der minne te regelen.

Het bleek echter, dat de overgelegde bewijsstukken niet eenduidig waren, zodat een proces gevoerd werd tot sextupliek toe, dat pas in 1612 leidde tot de uitspraak door de Raad van Brabant te Brussel, dat beide partijen het Beersveld gezamenlijk zouden gebruiken.» Gedurende de onzekere periode van deze langdurige procedure ontstond de Beerse oorlog.¹⁸⁾

In augustus 1607 hadden inwoners van De Beerzen op het Beersveld turf gestoken en begonnen die op hun karren te laden, toen er een hele groep inwoners van Oirschot verscheen met allerlei wapens, die hun dat belette en zelf de turf begon op te laden. Er ontstond een handgemeen, waarbij de Beerzenaren de vlucht moesten nemen. Zij keerden echter terug met enkele schepenen en de vorster van De Beerzen en met Jan van den Heuvel, stadhouder van de hoogschout, met twee dienders, die blijkbaar juist door De Beerzen passeerde. De inwoners van Oirschot keerden zich echter tegen hen, zodat allen, de stadhouder met zijn dienders inclusief, rechtsomkeer moesten maken. In de verwarring hadden de schepenen en de vorster van De Beerzen echter twee inwoners van Oirschot, Henrick Martens en Henrick van Weert, gevangen weten te nemen. Zij werden naar het huis van de vorster in Oostelbeers gebracht en daar aan handen en voeten geketend en door de vorster en de schepenen bewaakt.

Intussen waren enkele personen naar de kom van Oirschot gehold en hadden daar zonder een der regenten iets te vragen de stormklok geluid, waarop een grote menigte - volgens Beerse verklaringen wel 500 man - gewapend met geweren, riekens en gaffels in de richting van Beers trok. Ongeveer op de grens ontmoette deze menigte Herman Stockelmans, een der regenten, die bij de actie op het Beersveld aanwezig was geweest, maar nu de dreigende oorlog wilde keren. Hij wist de mensen te bewegen om ter plaatse te blijven wachten, terwijl hij met de schepenen van De Beerzen zou gaan onderhandelen om de twee gevangenen onder borgtocht vrij te laten. Die onderhandelingen zullen voor de opgezweepte menigte te lang geduurd hebben, zodat zij verder trokken en voor het huis van de Beerse vorster kwamen staan, waar Stockelmans met de schepenen onderhandelde. Deze kwam naar buiten en vroeg aan de mensen herhaaldelijk en dringend, om weg te gaan, omdat de schepenen niet verder wilden praten, zolang de menigte dreigend voor de deur stond. Het hielp niet en daarom vertrok Stockelmans onverrichter zake richting Oirschot. Daarop nam de menigte het recht in eigen hand. Zij sloegen de deuren en ramen in en namen de gevangenen met ketenen en al mee naar Oirschot. Dit muisje had natuurlijk een staartje.

In oktober werden niet minder dan 55 inwoners van Oirschot voor de Raad van Brabant te Brussel gedaagd. Over de straffen die daar zijn uitgesproken, zwijgen de archieven echter.

Nu zijn er in het grensgebied van Oirschot en De Beerzen meerdere stenen bijlen gevonden. Kwaadwillige tongen schijnen naar aanleiding hiervan te willen suggereren, dat er reeds in de steentijd oorlog was tussen Oirschot en De Beerzen. De voorzitter van de provinciale archeologische commissie heeft echter aan deze stenen bijlen noch Oirschots noch Beers' bloed kunnen speuren.

Na de Beerse oorlog hebben Oirschot en De Beerzen de strijdbijl begraven. Zowel in 1802 als in 1715 werden ontstane grenskwesties in onderling overleg op minnelijke wijze opgelost.¹⁹⁾

Dat Oirschot en De Beerzen de lang ongebruikte strijdbijl weer hebben opgegraven, is niet om elkaar daarmee te lijf te gaan, maar om zich eendrachtig te weren tegen de nog immer knotsen zwaaiende Boschmannen, die de aloude band in brokken dreigen te slaan.

NOTEN

1. E.H. Korvezee, Het archief van het kwartier Kempenland, Rijksarchief in Noord-Brabant, typeschrift, inleiding, blz. 1.
2. Uitgebreid uiteengezet in J. Lijten, 'Taxandrië: tien eeuwen overbrugd' en 'De heren van Oirschot', in Oog op Oirschot, Oirschot 1991, blz. 33-51 en 52-87, waar met name op blz. 52 e.v. de bestuursorganisatie van Taxandrië rond 1100 wordt ontleed.
3. O.A.A.O., vrl. inv. nr. 4823.
4. J. Lijten, De heren, blz. 54 e.v.
5. F. Beelaerts van Blokland, 'Meierijsche heraldiek', in De Nederlandsche Leeuw 26 (1908), kol. 116.
6. Jan Cunen, Geschiedenis van Oss, Oss 1932, blz. 114.
7. M.J.H.A. Lijten, Het burgerlijk proces in stad en Meierij van 's-Hertogenbosch 1530-1811, Brabantse rechtshistorische reeks 2, Assen/Maastricht 1988, blz. 29-34. R.A.Oirschot, vrl. inv. nr. 7872.
8. Lijten, Het burgerlijk proces, blz. 57-59. R.v.D.v.B., blz. 311.
9. Rayondepot Oirschot, Archief kwartier Kempenland, vrl. inv. nr. 1352.
10. A.K.K., vrl. inv. nr. 1346.
11. A.K.K., vrl. inv. nr. 1379.
12. Acta scabinorum 1638, fol. 285' verklaring d.d. 1638.09.20.
13. Oirschots schepenprotocol van 1661, blz. 128-130.
14. „ 1666, blz. 111 e.v.
15. Archief der oude bank van Oerle, vrl. inv. nr. 2261.
16. H.P.H. Camps ed., Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312, 's-Gravenhage 1979, nrs. 620 en 621; besproken in J. Lijten, 'Oirschot kocht zijn grenzen', Campinia jrg. 20 (1990), blz. 4 e.v.
17. O.A.A.O., vrl. inv. nr. 997, ch. 1612.12.05.
18. O.A.A.O., vrl. inv. nrs. 509, 4344 en 4950: getuigenverklaringen en nr. 7995: dagvaarding door de Raad van Brabant.
19. O.A.A.O., vrl. inv. nrs. 3504 en 8800.